

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра політичних теорій

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

«ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПРОТИБОРСТВО ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ»

Виконав: здобувач вищої освіти 2 курсу 2
групи

галузь знань – 05 “Соціальна та поведінкові
науки”

спеціальність 052 – “Політологія”

Лосєв Олександр Вікторович

Керівник – к.політ.н., доц. Завгородня Юлія
Володимирівна

Рецензент – к.політ.н., доц. Козьмініх
Альона Віталіївна

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ.....	6
1.1. Поняття та сутність геополітичного протистояння.....	6
1.2. Історичний аналіз формування геополітичних конфліктів	11
1.3. Роль геополітики у формуванні світового порядку за сучасних умов	17
Висновки до 1 розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ.....	23
2.1. Геополітичні аспекти холодної війни.....	23
2.2. Вплив імперіалізму та колоніалізму на сучасні геополітичні конфлікти.....	28
2.3. Етнічні конфлікти в різних регіонах світу та їх вплив на сучасний світовий порядок	35
Висновки до 2 розділу.....	39
РОЗДІЛ 3. ГОЛОВНІ УЧАСНИКИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ В СУЧАСНОСТІ.....	41
3.1. Аналіз геополітичного протистояння між США та Китаєм.....	41
3.2. Взаємовідносини між Китаєм та країнами Заходу: геополітичний аспект	46
3.3. Геополітичні наслідки конфліктів на Близькому Сході для сучасного світового порядку.....	49
3.4. Вплив геополітичного протистояння на міжнародні відносини та глобальні інституції	51
Висновки до 3 розділу.....	57
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що агресія РФ проти України, представлена як «спеціальна військова операція», є важливим показником глибоких трансформацій у світовому порядку. Війна в самому центрі Європи в XXI столітті, що ще нещодавно здавалася малоймовірною, стала реальністю через необхідність адаптації до агресивної поведінки недемократичних країн. Це викликало певні сумніви в гуманітарних досягненнях сучасної цивілізації та демократичних переконаннях країн західного світу. Виявилося, що такі країни, маючи фантомні імперські амбіції, визначають власні правила та використовують військову силу для досягнення своїх геополітичних цілей. Навіть постійний член Ради Безпеки ООН демонструє зневагу до міжнародного права та відкрито використовує військові засоби та ядерний шантаж. Ці події вказують на визначення нового світового порядку, де відбувається чітке розмежування між демократичною західною цивілізацією та автократичним сходом.

Отже, наразі важливим є аналіз особливостей геополітичного протистояння як фактору формування сучасного світового порядку.

До різних аспектів геополітичного протистояння як фактору формування сучасного світового порядку звертались українські та зарубіжні автори. Зокрема, серед них варто відзначити: Р. Арон, С. Асірян, О. Банчук-Петросова, О. Боярська, З. Буричко, М. Вегеш, Б. Гуменюк, О. Дашевська, М. Дністрянський, Г. Ерман, С. Желіховський, Ю. Завгородня, С. Ковальчук, А. Козьмініх, О. Кондратенко, Л. Кормич, Р. Купер, Д. Лікарчук, Е. Мамонтова, А. Тараненко, М. Фесенко та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є дослідження теоретичних аспектів геополітичного протистояння; характеристика історичних передумов геополітичного протистояння; особливості відносин між головними учасниками сучасного геополітичного протистояння, а також визначення впливу геополітичного протистояння на міжнародні та глобальні інституції.

Для досягнення даної мети були поставлені такі **завдання**:

- визначити поняття та сутність геополітичного протистояння;
- проаналізувати формування геополітичних конфліктів;
- визначити роль геополітики у формуванні світового порядку за сучасних умов;
- охарактеризувати геополітичні аспекти холодної війни;
- дослідити вплив імперіалізму та колоніалізму на сучасні геополітичні конфлікти;
- розглянути етнічні конфлікти в різних регіонах світу та їх вплив на сучасний світовий порядок;
- проаналізувати геополітичне протистояння між США та Китаєм;
- охарактеризувати взаємовідносини між Китаєм та країнами Заходу;
- визначити геополітичні наслідки конфліктів на Близькому Сході для сучасного світового порядку;
- охарактеризувати вплив геополітичного протистояння на міжнародні відносини та глобальні інституції.

Об'єктом дослідження виступає сучасний світовий порядок як складне суспільно-політичне явище.

Предметом дослідження є геополітичне протиборство як фактор формування сучасного світового порядку.

Методи дослідження. При дослідженні проблеми кваліфікаційного дослідження використовувалась як загальні (метод аналізу, синтезу, індукції та дедукції, метод від абстрактного до конкретного), так і спеціальнонаукові методи, які були визначені метою, завданнями та складністю наукового дослідження. Специфіка дослідження феномену геополітичного протиборства як фактору формування сучасного світового порядку обумовила необхідність використання інституційного, порівняльного, історичного, системного аналізу.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в комплексному дослідженні геополітичного протиборства як фактору формування сучасного

світового порядку.

Структура магістерської роботи. Робота містить анотацію, вступ, три розділи, що включають 10 підрозділів, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

1.1. Поняття та сутність геополітичного протистояння

Для осмислення явища геополітичного протиборства важливо ознайомитися з основними класичними та сучасними теоріями геополітики [21]. Класична геополітика виникла як теорія активних зовнішніх дій держав, залежно від їх географічного положення. Період від кінця XIX століття до завершення Другої світової війни вважається золотим віком класичної геополітики як з теоретичного, так і практичного погляду. Це пояснюється частково тим, що протягом цього часу геополітична конкуренція та територіальне протистояння між Великобританією, Німеччиною та СРСР, а також Японією та США, досягли свого піку. Крім того, в цей період відзначилася активізація імперіалістичних установ та асоціацій, які представляли видатні теоретики геополітики [51, с. 237]. У кінці кінців, їхні наукові досягнення відігравали значущу роль у формуванні стратегій відносин між великими державами того часу. Розгляд класичної геополітики розпочинається з імені Ф. Ратцеля, якого вважають її основоположником. Саме він був одним із перших, хто встановив паралель між боротьбою держав за простір існування і боротьбою за території, як це відбувається в світі флори та фауни. При цьому важливі поняття, такі як суспільство та державні інтереси, значною мірою залишалися поза увагою класика геополітики [21].

У своїй відомій праці «Держава як організм», Ф. Ратцель розвинув концепцію просторового зростання держави, ґрунтуючись на ідеях соціал-дарвінізму. Вчений аргументував, що простір є невід'ємною частиною навколишнього середовища, навколо якого обертаються інтереси народів. За його дослідженням, держава, як біоорганізм, існує в конкретному географічному просторі, підпорядкована природним законам зростання та розвитку. Щоб існувати, державі необхідні простір і природні ресурси.

Ф. Ратцель виділяв ключові параметри держави, визначаючи її як повноцінну лише тоді, коли вона органічно поєднує географічні, демографічні та етнокультурні аспекти нації. Він приділяв особливу увагу розмірам, географічному положенню, кордонам та формі території держави, включаючи рослинність і водні ресурси. Згідно з Ратцелем, географічний фактор визначав не лише саму державу, але й її політичну організацію [21].

У концепції *Lebensraum*, яку Ф. Ратцель висуває, відзначається те, що цей простір стає природною метою зовнішньої політики будь-якої держави. Розширення *Lebensraum* може здійснюватися через воєнну експансію, ґрунтуючись, зокрема, на принципі національно-расової однорідності. Відповідно до цієї концепції, інші раси вважалися етнічно неповноцінними і підлягали депортації або навіть фізичному знищенню з метою «розчищення» життєвого простору для арійського населення.

Таким чином, етноцентричні аспекти геополітики грають значущу роль у забезпеченні територіальної експансії держав. Враховуючи невідповідність етнічних меж та територіальних кордонів, держави, такі як колишня Німеччина, а зараз росія та Китай, акцентують етнічний чинник як важливий аспект свого територіального «врегулювання».

Ф. Ратцель відзначав імперії особливим місцем у своїх теоретичних роздумах, розглядаючи їх як кульмінацію світової історії. Так, як цивілізації для деяких авторів є завершальним етапом існування та розквітом культур, імперії для Ратцеля виступали як вища стадія розвитку держави, після якої настував її занепад.

Цікавою особливістю Ратцеля було комплексне розглядання поняття геополітичного середовища, враховуючи відмінність між світовим центром-ядром і периферією. Ця концепція в подальшому вплинула на інші теорії, такі як «теорія розміщення промисловості» А. Вебера, «теорія центрального місця» та «теорія третього світу» Ж. Балансьє, «теорія світ-системного ядра» І. Валлерстайна та ін. [55]

Важливо зазначити внесок Р. Челлена, який характеризував Першу світову війну як сутичку світоглядів між консервативно-автократичними концепціями Німецької імперії і ліберально-демократичними ідеями Великобританії і Франції. Відповідно до концепції цивілізаційної боротьби, Р. Челлен розглядав Першу світову війну як протистояння між розвинутою європейською культурою та менш повноцінною західною універсальною цивілізацією. З його точки зору, територіальна та культурна експансія стала ключовим чинником виживання великих держав.

Основні ідеї Р. Челлена можна звести до трьох ключових тез: сила визначає геополітику держави; росія має цінність лише через її завоювання та контроль над простором; Німеччина має необхідність інтегрувати Європу.

Ідея боротьби за Lebensraum (життєвий простір) спонукала К. Хаусхофера розробити концепцію просторової динаміки держав, оскільки, за його переконанням, кожна країна має обмежені часові рамки для організації свого життєвого простору. У світлі цього геополітика для К. Хаусхофера, так само як і для представників німецької класичної школи взагалі, є мистецтвом ведення зовнішньої політики та захисту національних інтересів держави.

Однією з ключових ідей у концепції К. Хаусхофера був пан-регіоналізм, який передбачав необхідність розширення державами їхнього життєвого простору для включення у свою територіальну орбіту близьких культурно національних етносів. Це включало, наприклад, ідею анексії територій, населених етнічними німцями та іншими народами, близькими «духовно» [47, с. 33].

Для німецької геополітики характерна крос-національна концепція, яка базується на трьох основних елементах: біо-органічному розумінні держави, соціал-дарвіністському погляді на міждержавні відносини, де акцентується боротьба за життєвий простір, та політичному аспекті просторово-природних детермінант.

Міжвоєнна капіталістична криза сприяла розвитку ідеології німецького імперіалізму, яка передбачала утвердження впливу, включаючи створення

євразійського континентального блоку під егідою Великої Німеччини. Основна ідея боротьби за Lebensraum для Німеччини полягала в наднаціональній гегемонії в Центральній і Східній Європі, розташованій між радянським блоком (СРСР) і західним світом. Це передбачало створення ще однієї сухопутної держави, яка могла б існувати мирно поряд з трьома геополітичними блоками, що взаємодіяли між собою, що знову підкреслювало актуальність доктрини Монро [56].

У своїй ключовій праці «Геополітика Тихого океану» К. Хаусхофер визначив основні методологічні завдання геополітики, які полягають у науковому обґрунтуванні політики в умовах екзистенційної боротьби різних форм держав за життєвий простір на континенті. Для К. Хаусхофера головним полем світової політики був не євразійський материк, а саме тихоокеанський простір, де зіткнувалися інтереси англосаксонського світу, а також росії, Китаю та Японії.

Для Хаусхофера геополітика не тільки виступала як академічна теорія, але також і як стратегія територіального завоювання чи просторового розвитку великих держав. Його уявлення про геополітику акцентувало увагу на просторі Тихого океану, де різні держави конкурували за контроль та вплив, зокрема між англосаксонським світом, росією, Китаєм і Японією.

М. Ланганс-Рацебург підтримував географічний підхід до «юридичних та фактичних сфер впливу великих держав» як контексту імперського панування. Він намагався внести геополітичні ідеї в юридичну сферу, звертаючи увагу на залежність від географічного розташування приватних і публічних відносин, зокрема, аналізуючи політику США в Центральній Америці.

Паралельно з вивченням Європи та тихоокеанського регіону, представники геополітики приділяли велику увагу євразійському континенту як особливому центру геополітичних інтересів великих держав. Основоположники геополітики підкреслювали важливість морської та сухопутної сили, співвідношення масштабів держави і її зовнішньої політики,

а також геополітичні стратегії регіонального та світового панування для провідних держав свого часу. Вони використовували поняття, такі як «Хартленд», «Римленд», зони «внутрішнього» і «зовнішнього півмісяця», щоб описати розташування провідних регіонів на планеті та розробляти геополітичні концепції [21].

Х. Маккіндер вважається засновником класичної англосаксонської школи геополітики, і його погляди виявили активний вплив на німецьких геополітиків, Версальський і Ялтинський порядок, а також і сучасні традиції англосаксонської геополітичної думки. Відзначається тим, що його внесок полягає у встановленні сучасної геополітичної уяви та візуалізації світу, розглядаючи його з позиції простору і часу.

Однією з ключових заслуг британського вченого є встановлення сучасної геополітичної концепції, в якій він обґрунтовує, що географічні фактори завжди безпосередньо впливали на хід історичних подій. Згідно з поглядами геополітика, географічні обставини визначають потенційну силу чи слабкість держави [21].

Х. Маккіндер розглядав увесь світ як мегаполе битви, де динамічне установлення геополітичного контролю над стратегічними ділянками є ключем до глобальної гегемонії. Американський політолог Н. Спикмен, активна діяльність якого припадає на першу половину XX століття, розглядає геополітику як перш за все дослідження та планування політики безпеки в конкретних регіонах потенційної напруженості.

Спикмен пропонує визначення геополітики, засноване на боротьбі за первинні національні інтереси, які визначають поведінку держави. Головний акцент робиться на дослідженні та плануванні політики безпеки в конкретних регіонах, де виявляється потенційна напруженість.

Ідеї Н. Спикмена вплинули на доктрину відмови США від політики ізоляціонізму та переходу до відкритого інтервенціонізму. Концепція використання периферійних країн для стримування Євразії пізніше була трансформована у стратегію «політики стримування» Дж. Кеннаном. Ця

стратегія проявилася в розширенні НАТО на схід вже після завершення холодної війни. Разом із терміном «стримування» з'явилися такі поняття, як «національна безпека» та «національна стратегія» [54]. Так чи інакше, теоретичні ідеї класичної геополітики внесли помітний внесок у розвиток геополітичних теорій в США та формування їх зовнішньої політики під час біполярного протистояння двох систем. Серед відомих концепцій: «залізної завіси», «доміно», «осі зла», «нової та старої Європи», «Венери (Європи) та Марса (Америки)», «зіткнення цивілізацій» і інші.

1.2. Історичний аналіз формування геополітичних конфліктів

Історичний аналіз становлення геополітичних конфліктів дозволяє виділити кілька ключових етапів та факторів, які сприяли виникненню таких суперечок протягом часу. Нижче подано загальний огляд історичного розвитку геополітичних конфліктів. До класичних принципів геополітики належать: закон фундаментального дуалізму; закон посилення ролі фактору простору в історії людства закон синтезу суші та моря.

Ці закони відображають ключові аспекти, що впливають на розвиток геополітичних відносин, враховуючи важливість простору, географії та взаємодії між сушею та морем у формуванні політичних конфліктів.

Закон фундаментального дуалізму виявляє себе в географічній структурі планети та історичній типології цивілізацій. Цей дуалізм виявляється у протистоянні між телурократією («сухопутною могутністю») та таласократією («морською могутністю»). Держави, що представляли телурократію в давнину, такі як Спарта і Рим, втілювали в собі військово-авторитарну цивілізацію. У той час як стародавні Афіни і Карфаген, визначені як центри торговельної цивілізації, є типовими представниками таласократії [6].

Телурократія визначається чітко визначеними кордонами, сталим простором, осілістю, консерватизмом, стабільністю в осередку, закріпленими моральними нормами і юридичними законами, якими підпорядковується весь населений пункт. Мешканці телурократичних держав володіють почуттям

колективізму, відмінним від індивідуалізму, і приділяють значення стійкості, відсутності змін, дотриманню традицій.

Навпаки, таласократія є більш динамічною та схильною до технічного прогресу. Жителі морських областей, знаходячись серед водної стихії, виставляють себе екстремальним умовам і часто мають ризиковані ситуації. Їм доводиться приймати нестандартні рішення, і вони ставляться до встановлених юридичних норм менш обов'язково, оскільки їхнє життя визначається законами морської стихії. Жителі моря розвиваються активніше, легко приймають і відмовляються від моральних і культурних цінностей, завжди прагнуть до прогресу і не зупиняються перед труднощами [14].

Отже, згідно з цим законом геополітики, протягом усієї історії людства відбувається протистояння континенту та моря, континентальних і морських потужностей. Ця дихотомія призводить до того, що дві стихії, земля і вода, символізують два основних способи існування людей і формують у них два типові способи поведінки.

Аналізуючи погляди Г. Макіндера, визначено, що з вивчення минулого Макіндер виділив дві ідеї, які залишаються важливими у контексті ХХ століття. Перша ідея полягає в тому, що у боротьбі проти морських чи континентальних потужностей безжальний закон кількості відіграє вирішальну роль. Морська держава не зможе вижити, навіть із високоякісним флотом і досвідченими моряками, якщо вона опиниться перед противником, який володіє значно більшими матеріальними і людськими ресурсами [6].

Очевидно, що важливим для розуміння геополітики є те, що морську державу можна перемогти не лише з моря, але й з суходолу. Коли континентальна держава контролює всі сухопутні бази, можливостей для морської держави залишається мало. Море перетворюється на закрите, підкорене земній імперії, яка вже не потребує власного флоту. За висновками Макіндера, Британська імперія може зазнати руйнування, якщо яка-небудь континентальна держава накопичить ресурси, які суттєво перевершать британські, або якщо мережу британських баз, розташованих на островах чи

півостровах навколо Євразійського материка, руйнуватимуть або захоплюватимуть ударами, завданими із суходолу» [36, с. 12]. Безсумнівно, Р. Арон має рацію, узагальнюючи: «Сьогодні, коли наземна мобільність досягла величезних досягнень, центральна земля має всі можливості здобути ресурси, які є необхідними для підкорення всього світу, які стосуються як матеріальних, так і людських ресурсів» [1].

Закон посилення фактору простору в історії людства проявився до завершення Холодної війни, коли геополітичний дуалізм розвивався у визначеному напрямі – таласократія та телурократія активно змагались за контроль над простором, зокрема в економічному та військово-політичному аспектах. Ця змагальність тривала з різним успіхом як для таласократії, так і для телурократії. Починаючи з епохи Великих географічних відкриттів, вплив таласократії почав зростати. Альфред Тайєр Меген вважав, що на морські сили націй впливали різноманітні чинники, такі як географічне положення, фізична структура, включаючи природні ресурси та клімат, розміри території, чисельність населення, характер народу та форма уряду. Доказом переваги таласократії стала формування великих колоніальних імперій, зокрема британського. За А. Мегеном, основні причини цього явища «полягають передусім в двох рисах національного характеру. По-перше, англійські колоністи легко і охоче поселяються на нових територіях..., по-друге, вони негайно та інстинктивно починають дбати про розвиток ресурсів своєї нової країни в широкому сенсі» [23]. У середині XX століття центральним епіцентром таласократії стали США, тоді як телурократія асоціювалася з Радянським Союзом. Між цими двома супердержавами розгорталася жорстока конфронтація у різних сферах, зокрема в області озброєнь та космосу. Згадка про «зоряні війни» служить яскравим прикладом того, до яких висот може піднятися це протистояння.

З розпадом СРСР і занепадом світової системи соціалізму біполярний світ припинив своє існування, відзначивши гегемонію США. З одного боку, закінчення холодної війни вказувало на перемогу капіталізму над комунізмом

і залишало капіталізм без конкурента. Проте, з іншого боку, торжество капіталізму відбувалося в умовах його неповної здоров'я, і роль Сполучених Штатів у світовій капіталістичній системі стала все менше визначеною, особливо починаючи з середини 70-х років. Навіть якщо, на думку громадськості, капіталізм виборов перемогу над комунізмом під керівництвом Америки, Сполучені Штати, безсумнівно, опинилися в небезпечному становищі невизначеності стосовно свого власного управління сучасною капіталістичною системою – як внутрішньо, так і на міжнародному рівні.

Під впливом зазначеної події американський вчений Френсіс Фукуяма оприлюднив у 1989 році важливу статтю під назвою «Кінець історії?», в якій передбачав настання епохи торжества демократії, відмову від силових методів вирішення світових конфліктів та припинення збройних конфліктів [37, с. 124]. Проте виникнення конфліктних зон в колишній Європі, безліч локальних війн у різних регіонах та зростання міжнародного тероризму свідчили, що до досягнення повного спокою ще дуже далеко. Реакція на ці події знайшла своє відображення у статті, а згодом у книзі американського дослідника С. Гантінгтона під назвою «Зіткнення цивілізацій» [4], та висунув позицію, яка була повністю протилежною тій, яку застосовував Френсіс Фукуяма. Таким чином, для кожної геополітичної епохи властиві свої особливі форми геополітичного протистояння. Приблизно до середини XX століття основним методом, яким держави досягали своїх геополітичних цілей, було використання воєнної сили для здійснення територіальної експансії та встановлення прямого контролю над певними ділянками території. Проте із розвитком промислових та інформаційних технологій, появою засобів масового знищення та глобалізацією економічних відносин відбулася диференціація геополітичного протистояння. Нові форми виокремилися в його системі, а домінуючим елементом стали зміни у підходах.

В провідних державах все рідше спостерігається використання традиційних методів контролю над простором, і, відповідно, пряма військова

агресія для захоплення та утримання територій втрачає свою ефективність як засіб геополітичної експансії [8].

Актуальні проблеми сучасного геополітичного протистояння детально проаналізовано, визначаючи його різноманітні форми: цивілізаційну, формаційну (соціально-економічну), інформаційну, військово-стратегічну (геостратегічну). Формаційний аспект протистояння представляє собою змагання між геополітичними суб'єктами за досягнення більш вагомих соціально-економічних показників та встановлення міжнародного співробітництва на основі власних моделей політичного і економічного розвитку.

Цивілізаційне протистояння охоплює сферу змагання між геополітичними суб'єктами за реалізацію національних цінностей і духовних потреб суперетнічних співтовариств з урахуванням культурно-історичних і національно-релігійних традицій. Військово-стратегічний компонент глобального геополітичного протистояння безпосередньо пов'язаний з областю зіткнення національних інтересів двох чи більше геополітичних суб'єктів у процесі реалізації їхніх намірів захистити власний суверенітет чи досягти політичних цілей за допомогою військової сили. Інформаційне протистояння представляє собою сукупність відносин інформаційного захисту та суперництва різних геополітичних суб'єктів. Навіть у сучасних умовах, на порозі XXI століття, коли система міжнародних відносин пройшла значні зміни, незалежні держави залишаються ключовими елементами міжнародної системи, і кожна з них прагне захищати свою незалежність та гарантувати національну безпеку.

При аналізі дії закону посилення фактору простору в сучасних умовах, пропонується чотири варіанти подальшого розвитку: повна перемога таласократії, що призводить до повної трансформації цивілізації телурократії; перемога таласократії, яка завершує цикл протистояння двох цивілізацій, але не імплементує свою модель на всій планеті; тимчасова поразка телурократії, оскільки Євразія повернеться до своєї континентальної місії у новій формі;

перемога телурократії, яка впроваджує свою модель господарювання на всій планеті (зазначаючи, наприклад, ідеї «світової революції» чи «планетарного панування Третього Рейху») [6, с. 23].. Проте аналогії з сучасною російською геополітичною концепцією, орієнтованою на месіанізм та світове панування, не враховуються.

«Закон синтезу суші і моря» представляє третій класичний закон геополітики та фокусується на ключовому концепті «Берегова зона» чи «Rimland» – це частина або фрагмент таласократії чи телурократії. Це поняття вперше введено американським вченим Ніколасом Спайкменом (1893–1943). Згідно його погляду, саме «Rimland», а не «Heartland», як стверджував Г. Макіндер, є важливим для світового панування. Від «Rimland» йдуть імпульси до простору, що називається «Heartland», тож «той, хто контролює його, утримує в своїх руках долі світу». «Rimland» є «ключовою категорією», «островом і кораблем», «прикордонною зоною» і так далі.

Більш детально розглядаючи ідею «берегової зони», була запропонована концепція рубіжної комунікації, яка охоплює широкий контекст контактної зони в системі «Море – Коустленд («Rimland») – Континент («Heartland»)). Ця «берегова зона», яка поєднує море і сушу, стала місцем не лише вторгнень завойовників з моря, але й різноманітних геополітичних, геоекономічних, геоекологічних, соціокультурних контактів та взаємодій. Також введено поняття «Моремар» – берегової зони морів і океанів – як головного геополітичного плацдарму. З розвитком міжнародного поділу праці, глобалізації та регіоналізму «берегова зона» перетворюється на «зону життєвих інтересів» окремих держав. Окрім Моремару, існує «еврамар» – важливий «двигун» духовного прогресу людства, який може виступати бар'єром проти «морської стихії» відкритого суспільства і вестернізації. Зрозуміло, що під «відкритим суспільством» і «вестернізацією» мається на увазі вплив США, які постійно втручаються у внутрішні справи незалежних держав.

Отже, у XXI столітті сучасні геополітичні виклики полягають у зростанні глобалізації, змінах клімату, енергетичних та технологічних перетвореннях, що стали новими факторами, впливаючи на геополітичні конфлікти. Боротьба за технологічне лідерство, забезпечення енергетичної безпеки та вирішення глобальних проблем відіграють суттєву роль. Важливо враховувати, що геополітичні конфлікти є динамічними і змінюються відповідно до змін у світовій політиці, економіці та суспільстві.

1.3. Роль геополітики у формуванні світового порядку за сучасних умов

Актуальною загрозою для сучасного світу є тенденція деяких авторитарних лідерів, зокрема В. Путіна, ігнорувати усі правила міжнародної поведінки, що склалися після II світової війни, та безкарно атакувати країни з меншою ресурсною базою з метою відновлення імперських проєктів. Оскільки російська імперсько-шовіністична загроза становить постійну небезпеку для світового порядку, існує постійне ризик виникнення нової світової війни.

На думку О. Дашевської, новий світовий порядок представляє собою горизонтальний часовий зріз міжнародних відносин, об'єктивний стан, який в кожний конкретний момент часу визначається співвідношенням потенціалів між великими країнами [11, с. 60]. Так, ця дефініція віддзеркалює сутність. Світовий порядок як такий відображає об'єктивну та поточну картину в міжнародних відносинах. Основні риси взаємовідносин у міжнародній сфері базуються на потенціалі та геополітичному коді країн. Важливу роль в цьому контексті відіграють великі держави, оскільки завдяки своїм перевагам у потенціалі вони можуть накладати свою волю на середні та менші нації. Єдине уточнення – що новий світовий порядок є міжнародним ладом, який виникне після подолання поточної політичної та світоглядної кризи у міжнародних відносинах, урахувавши події в Україні та глобальну політичну ситуацію, обумовлену повномасштабною військовою агресією рф.

Разом із терміном «світовий порядок», фахівці також використовують схожі поняття, такі як «міжнародний порядок», «системний порядок

міжнародних відносин» та ін. [45, с. 42]. На мою думку, це дуже важливе та точне зауваження. Саме певний «кодекс» правил міжнародної поведінки визначає особливості світового порядку. Коли країни систематично та демонстративно порушують цей «кодекс» загальновизнаних правил, це свідчить про формування нового світового порядку, який віддзеркалює реальну світову політичну практику. Тут співвідношення між правом та силою виступає показовим індикатором того, куди рухається світ загалом.

Ігнорування чи недостатня увага до силових аспектів може призвести до труднощів для країни та викликати критичні питання щодо її національної безпеки, як це, на жаль, сталося з Україною. Наша історія демонструє, що відмова від третього за потужністю ядерного потенціалу призвела до стратегічної загрози від північного сусіда, який обмежує наше право на самостійне та суверенне існування. Таким чином, ще однією геополітичною особливістю нового світового порядку є об'єктивний розподіл держав на ядерні (привілейовані) та неядерні (заручники волі ядерних країн), порушуючи паритет у їхніх відносинах.

У зв'язку з цим американський політолог Дж. Айкенбері вказує на те, що міжнародний порядок не обов'язково означає дотримання сторонами узгоджених правил. Він може відображати практику поведінки найсильнішої країни, дії якої, у цьому випадку, можуть стати своєрідним правилом або нормою, закріпленою через ланцюг прецедентів. За його словами, «сила перетворюється в право, а примус – в борг» [48, с. 19]. Іноді суворе дотримання визначених кимось міжнародних норм поведінки може призвести до серйозних негативних наслідків для певної нації. З іншого боку, це також може відкривати двері до неприпустимих зловживань від «сильних» країн, які ставлять для себе умовні «червоні лінії». У таких умовах країни середнього та невеликого розміру знаходяться в ситуації постійного балансу між виконанням загальноприйнятих міжнародних норм та захистом власних національних інтересів, які часто не збігаються з інтересами великих країн. Отже, однією з геополітичних особливостей нового світового порядку є розрив

між потенціалом держав, їхніми національними інтересами і бажанням дотримуватися кодексу цивілізованої міжнародної поведінки. Новий світовий порядок відзначається багатостороннім підходом [39, с.114]. Новий міжнародний порядок включає в себе глобальні, континентальні, регіональні, геополітичні, цивілізаційні, культурні, національні та інші аспекти, що формуються під впливом різноманітних тенденцій. Розвиток світової спільноти характеризується кількома ключовими тенденціями. Глобалізація, яка означає всесвітню уніфікацію та інтеграцію, залишається визначальною силою в еволюції людства. Чотири основні сили, які руйнують колишню систему, включають транснаціональні корпорації, недержавні організації, самовизначення нових націй та стрімко зростаючу мобільність населення» [11].

Ця тенденція залишається актуальною, незважаючи на зростаючий опір «уніфікації способу життя під Америку», який активно використовують авторитарні та тоталітарні режими росії, Ірану, Північної Кореї, Китаю та інших у своїх антидемократичних ідеологічних доктринах, таких як «руський мир», «ісламська революція», Чучхе, комунізм та ідеї Мао Цзедун та Ден Сяопина.

Паралельно з цим спостерігається протилежна тенденція фрагментації та локалізації людських спільнот, основана в основному на національних, релігійних, цивілізаційних та політико-режимних ознаках. Р. Хаас визнає, що «період стабільної однополярності завершився, і світ увійшов в епоху багатополярного порядку, що характеризується розподілом сили і впливу, зростанням числа активних учасників, включаючи недержавних» [46]. У контексті такого розуміння сучасного устрою світу відсутній один полюс для глобального прийняття рішень, проте не існує кілька конфліктуючих між собою центрів, як у багатополярності. За думкою багатьох політологів, сьогодні визначається перспектива скорочення глобалізації та поступового встановлення тенденції регіоналізації як провідної лінії світового розвитку, де світ розділений на макрорегіони з власними центрами впливу (модель

багатополярності).

Процеси інформатизації та цифровізації, кібербезпеки впроваджуються в усі сфери життєдіяльності людей. Даній проблематиці присячені праці Л. Кормич, А. Козьмініх, Е. Мамонтової та Ю. Завгородньої [20; 49; 59]. Одночасно виникають демографічні дисбаланси, зокрема криза природного приросту населення в Європі та Північній Америці, а також демографічний бум в Азії та Африці. Вчені також висловлюють обурення щодо демографічного перенавантаження планети Земля, оскільки її населення перевищило 7 мільярдів осіб, досягнувши критичних можливостей для співжиття. Таким чином, регулювання проблеми перенаселеності Землі, управління міграційними потоками робочої сили та вирішення демографічних дисбалансів виступають як ще один проблемний аспект нового світового порядку.

Загострюються конфлікти між різними державами, які включають давні проблеми та нові суперечності, такі як у Афганістані, Нагірному Карабасі, Сирії та Україні. Великі міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО і інші, які після Другої світової війни виступали універсальними регуляторами міжнародних відносин, зараз переживають тяжку кризу і втрачають ефективність. В результаті вся система сучасної світової колективної безпеки опинилася в затяжній та непередбачуваній кризі, при цьому ядерний тиск з боку росії є наочним підтвердженням цієї ситуації.

Початок XXI століття характерний складними трансформаційними процесами, спричиненими викликами глобалізації, активізацією етнічних і релігійних факторів, кардинальними змінами в міжнародному середовищі та системі безпеки. Військово-політична обстановка в світі за останні роки отримала якісно нові риси і продовжує швидко змінюватися, формуючись під впливом потужних і швидкозмінних процесів, які розгортаються у сфері міжнародних відносин [11, с. 12].

Військово-силовий чинник, який все більше привертає увагу в геополітичних конфігураціях нового світового порядку та деякими вченими та

політиками вважається вирішальним, насправді виступає як компенсатор нездатності розвивати власні м'які сили. Наприклад, росія не має можливостей пропонувати світові нічого із сучасного арсеналу інструментів XXI століття, таких як технології, інновації у виробництві, космічні досягнення тощо. Замість цього вона спроможна пропонувати газ, нафту, військову агресію та ядерний шантаж. Отже, на жаль, військово-силовий аспект поступово витісняє цивілізаційні та міжнародно-правові фактори, стаючи домінантою у новому світовому порядку.

У відповідь на нові військово-політичні виклики, зокрема на повномасштабну російську агресію проти України, яка почалася 24 лютого 2022 року, утворюється широка антипутінська антиросійська коаліція. Ця коаліція включає усі демократичні країни, що сталося вперше після Другої світової війни, і представляє собою образ демократичної цивілізації. Перша фаза нового світового порядку характеризується протистоянням демократичної таласократії, на чолі з США, та автократичної телурократії, на чолі з Китаєм.

У цьому контексті війна росії, яка втілює прокитайський тоталітарний підхід, проти проамериканської демократичної України може бути розглянута як перше випробування сил у цьому новому геополітичному порядку.

Висновки до 1 розділу

Охарактеризовано основні класичні та сучасні теорії геополітики (Ф. Ратцель, Р. Челлен, К. Хаусхофер, М. Ланганс-Рацебург, Х. Маккіндер, Н. Спикмен та ін.). Теоретичні ідеї класичної геополітики внесли помітний внесок у розвиток геополітичних теорій та формування зовнішньої політики. Серед відомих концепцій: «залізної завіси», «доміно», «осі зла», «нової та старої Європи», «Венери (Європи) та Марса (Америки)», «зіткнення цивілізацій» і інші.

Історичний аналіз становлення геополітичних конфліктів дозволив виділити кілька ключових етапів та факторів, які сприяли виникненню таких

суперечок протягом часу. До класичних принципів геополітики належать: закон фундаментального дуалізму; закон посилення ролі фактору простору в історії людства закон синтезу суші та моря. Ці закони відображають ключові аспекти, що впливають на розвиток геополітичних відносин, враховуючи важливість простору, географії та взаємодії між сушею та морем у формуванні політичних конфліктів.

Військово-силовий чинник, який все більше привертає увагу в геополітичних конфігураціях нового світового, насправді виступає як компенсатор нездатності розвивати власні м'які сили. Наприклад, росія не має можливостей пропонувати світові нічого із сучасного арсеналу інструментів XXI століття, таких як технології, інновації у виробництві, космічні досягнення тощо. Замість цього вона спроможна пропонувати газ, нафту, військову агресію та ядерний шантаж. Отже, на жаль, військово-силовий аспект поступово витісняє цивілізаційні та міжнародно-правові фактори, стаючи домінантою у новому світовому порядку.

РОЗДІЛ 2.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

2.1. Геополітичні аспекти холодної війни

В даному підрозділі коротко охарактеризуємо особливості геополітики в період Холодної війни, зокрема коротко розглянемо теорії І. Боумена, Р. Страус-Хюпе, Н. Спикмана, Дж. Кеннана, Г.Алперовіца, У. Ростоу, К. Грея, Д.Майнінга та ін.

І.Боумен, Р.Страус-Хюпе у своїх дослідженнях розглядали геополітичну стратегію США. Зокрема, І. Боумен у міжвоєнний період висунув ідею відмови США від концепції ізоляціонізму та більш активної участі в міжнародних справах. Він пропагував розширення принципів ліберального інтернаціоналізму та писав про необхідність забезпечення домінування США в ключових регіонах світу після перемоги у Другій світовій війні [15].

І. Боумен розумів, що в умовах ХХ століття географічна віддаленість Американського континенту від Європи, з її вічними війнами і конфліктами, вже не може розглядатися як фактор безпеки для США. За словами Р. Страус-Хюпе, «геополітика є докладно розробленим планом, який визначає, як завоювати, надаючи військовому стратегу найлегший шлях до завоювання». Айр Страус виділив глобальне уніполе, яке представляє собою баланс сил між державами, які абсолютно відкидають ідею ведення війни одна проти одної. Глобальне уніполе (уні – один, єдиний полюс) має просторову структуру з трьома центрами – США, ЄС, Японія, зосереджену навколо США.

Н. Спикмен представив свою власну базову геополітичну концепцію, яка відрізняється від моделі Макіндера. Основна ідея Спикмена полягала в тому, що Макіндер, за його думкою, переоцінив геополітичне значення Heartland'a. Ця переоцінка стосувалася не лише сучасного розташування сил на світовій карті, зокрема, могутності СРСР, але й вихідного історичного зображення. Спикмен вважав, що географічна історія «внутрішнього півмісяця» або Rimland, «прибережних зон», розвивається самостійно, без тиску «кочівників

Суші», як вважав Макіндер. Згідно з його поглядом, Heartland є лише потенційним простором, який отримує всі культурні імпульси з прибережних зон і не несе в собі самостійної геополітичної місії чи історичного імпульсу. Rimland, а не Heartland, за його думкою, є ключем до світового панування.

Геополітична теза Макіндера формулюється як «Той, хто контролює Східну Європу, домінує над Heartland'ом; той, хто домінує над Heartland'ом, домінує над Світовим Островом; той, хто домінує над Світовим Островом, домінує над світом». У свою чергу, Спикмен вносить свою корекцію, пропонуючи формулу: «Той, хто має домінування над Rimland, контролює Євразію; той, хто володіє Євразією, утримує в своїх руках долю світу» [15].

Хоча багато з передбачень та рекомендацій Н. Спикмена здійснилися у реальності, такі як створення НАТО, період «холодної війни», стратегія невходження в союз СРСР і Китаю, а також гегемонія США у світі, важко прийняти, що Сполученим Штатам вдалося поглинути Західну Європу.

Н. Спикмен розширив ідею А. Мегена про геополітичну могутність держави, визначивши 10 критеріїв для її оцінки. Серед них: площа території, природа кордонів, чисельність населення, наявність корисних копалин, рівень економічного і технологічного розвитку, фінансова стабільність, етнічна єдність, рівень соціальної інтеграції, політична стабільність та національний дух. Державі з низьким загальним показником рекомендується шукати союз з більш потужним суб'єктом.

Особливу увагу варто звернути на витоки «американської політики стримування СРСР». За Кенаном, основою «політики стримування» повинен бувати психологічний елемент. У сучасних геополітичних моделях цей фактор став вирішальним: протистояння перетворилося на сферу ідей і цінностей. Кеннан розкривав, що опозиційність зовнішньої політики СРСР стосується комуністичного світогляду та враження ворожості до зовнішнього світу, що є характерним для радянської системи [15].

Кеннан вважав, що основною структурою радянської системи влади є політична та ідеологічна монополія КПРС, яка ґрунтується на підтримці мас.

Відсутність легітимного механізму передачі влади, такого як виборчі процедури, залишає тоталітарну систему залежною від єдності всередині партії, і водночас унеможливорює виникнення навіть найменших протиріч.

У. Ростоу виділяє особливий контраст між Америкою та Євразією, підкреслюючи, що «загальні ресурси Євразії, включаючи військовий потенціал, завжди перевищували американські. Сполучені Штати, фактично, слід розглядати як континентальний острів, який за розмірами переважає Євразію. Американські інтереси вимагають, щоб жодна держава чи група держав, які є ворожими або потенційно ворожими до США, не мали переваги над Євразією чи значною її частиною». Розв'язання цього питання пропонувалося шляхом протиставлення центральній частині Євразії окраїнам, при цьому США відігравали роль держави-балансир.

Колін Грей впровадив концепцію «динамічного стримування», що передбачала розвиток геополітичних стратегій у ядерну епоху. Цю концепцію можна віднести до американської школи, а саме до Коліна С. Грея, який присвятив декілька робіт проблемі ядерної епохи та обґрунтував гегемоністські позиції США на світовій арені. У своїй книзі «Геополітика ядерної ери» він розглядає військову стратегію США і НАТО, враховуючи планетарне розташування ядерних об'єктів залежно від географічних і геополітичних особливостей регіонів [15].

Колін Грей висловлював думку, що США повинні переглянути свою «політику стримування» в Рімленді і зорієнтувати її на регіони, які розташовані поза межами Рімленду. Однак при цьому він підкреслював, що ключовим регіоном для США залишається Євразія. Такий підхід до геополітики Грей охарактеризував терміном «динамічне стримування». В кінці холодної війни він попереджав щодо можливого розмонтажу американської інфраструктури внаслідок можливої раптової зміни демократичної влади в росії на тоталітарну.

Американський геополітик Дональд Майнінг розглядав культурологічний аспект геополітики США як «два блоки-дві культури». У

країнах Третього світу США стикалися з військовим опором національних держав та їхніх народів, а також із процесами активної деколонізації. Збільшувався ідеологічний вплив СРСР.

У зв'язку з цим Майнінг вважав, що для ефективної геополітики США необхідно враховувати більш привабливий культурний компонент. Він наголошував, що боротьба за розум і душі людей може бути не менш важливою, а можливо, й більш важливою частиною геополітики, ніж використання військової сили.

У своєму моделюванні, Дональд Майнінг вирішив розрізняти два Рімленда: морський і континентальний. Останній визначався не тільки формальним критерієм виходу держави до океану, але й важливішою субстанцією – устроєм суспільства. Серед країн континентальної культури він виділяв такі, як Китай, Північний В'єтнам, Бангладеш та Прибалтика. Також він розрізняв геополітично нейтральні країни, такі як Індія, Південна Корея, Бірма, а також ті, що схильні до таласократичного блоку, до якого відносились країни Західної Європи, Туреччина, Пакистан і Таїланд.

Американський політолог Гар Алперовіц розробив теорію ядерного стримування, яка враховувала нові реалії. Вже під час Другої світової війни виник новий геополітичний фактор – ядерна зброя. Атомна бомба надавала США значну геополітичну владу та означала світове панування і контроль.

Гар Алперовіц ввів термін «атомна дипломатія». За його переконанням, ураховуючи уроки «холодної війни», сучасна фаза геополітичного розвитку повинна враховувати вплив ряду факторів. З одного боку, наявність ядерних озброєнь у відомому розумінні допомогла уникнути світової війни через загрозу взаємного гарантованого знищення. З іншого боку, малі військові втручання (В'єтнам, Афганістан, Перська затока) демонстрували обмежену користь ядерної зброї з фінансових, моральних і політичних оцінок [31]. У той же час національній безпеці становить реальну і безпосередню загрозу наявність ядерної зброї в руках безрозсудної держави.

Багато політиків і дослідників вважають, що політика ядерного стримування породила політичну психологію, що виключає досягнення політичних цілей за допомогою військового шляху в протистоянні ідеологій.

Ядерне підпілля представляє величезну загрозу світові. «Атомна дипломатія», яка базувалася на впевненості військових кіл США, що вони монопольно володіють ядерною зброєю і, за найбільш оптимістичними прогнозами, ніхто інший не зможе створити її протягом наступних 10 років, представляла собою серйозний аспект геополітики. Основним інструментом «Атомної дипломатії» став залякування і шантаж, загроза використання ядерної зброї проти інших країн.

У результаті такої стратегії стосунки між США та Великою Британією стали напруженими. Великобританія вважала себе обманеною, оскільки США використовували їхні розробки та наукову роботу, не поділившись отриманими результатами. У 1947 році США оголосили про монополію на ядерну зброю.

У 1962 році в СРСР була прийнята нова військова стратегія, яка базувалася на теоретичних розробках В. Д. Соколовського. Основні принципи цієї стратегії були впроваджені в бойові статuti Збройних сил СРСР і включали наступні аспекти: будь-який конфлікт між двома супердержавами, незалежно від стадії, на якій він розпочався, неодмінно призведе до світової ракетно-ядерної війни, оскільки переможена сторона обов'язково використає всі види зброї масового знищення; з урахуванням наявності великих запасів ядерної зброї та достатньо далеких засобів доставки, рішення стає актуальним на етапі раптовості, і тому слідкування, включаючи космічне, за носіями ядерної зброї, які знаходяться в бойовій готовності, набуває великого значення; у другій фазі конфлікту результати першого ядерного удару підсилюються застосуванням всіх видів військ та всіх доступних засобів ведення війни; основним завданням стратегії є уникнення першого ядерного удару і випередження противника, якщо він готується до нанесення удару.

Доктрина Соколовського відзначалася тим, що надавала пріоритет ядерній зброї, виокремлюючи роль звичайних збройних сил як доповнюючу [9].

2.2. Вплив імперіалізму та колоніалізму на сучасні геополітичні конфлікти

У даному підрозділі вважаємо, що варте уваги визначення саме особливостей «ліберальної імперії» на прикладі ЄС та неоімперіалізм рф.

У сучасних умовах кризи ліберальних держав та в умовах глобалізації, що можна називати «ліберальною імперією», ми вважаємо, що майбутній союз європейських демократичних держав повинен спиратися на відповідні світоглядні принципи. Ці принципи повинні бути в основі розвитку, удосконалення і підвищення ефективності громадянського суспільства, а також гарантувати право націй на самовизначення. Отже, концептуалізація ідеї «ліберальної імперії» залишається відкритою та потребує подальших наукових досліджень [30].

Ліберально-демократична державність сучасності піддається тиску глобалізації та виниклих внаслідок неї наслідків, таких як відродження шовіністичних та імперських тенденцій у міжнародних відносинах, загострення проблем етнокультурних, релігійних та світоглядних ідентичностей, а також значний приріст масової міжнародної міграції. Ці явища, на думку багатьох, є головною причиною світової кризи.

Р. Купер аргументує свою гіпотезу створення єдиної європейської «ліберальної імперії» головним чином через безпекову незрілість більшості сучасних ліберально-демократичних держав Європи. За його думкою, ці держави схожі на країни кінця XIX – початку XX століття за своєю природою та інтересами. Таким чином, участь цих країн у міжнародному правовому порядку можлива лише за рівноваги сил або завдяки гарантіям держав-гегемонів. З цієї причини, вважає Р. Купер, сучасний світ суверенних держав не виключає можливість силових змін кордонів та виникнення гарячих

конфліктів, включаючи світові війни, ідентифікуючи єдиний вихід у встановленні силової політичної гегемонії [26].

Оцінюючи спірність ключового поняття цієї роботи, слід погодитися із загальноприйнятою точкою зору, що імперська форма держави є несумісною із принципами демократії, верховенства права та незалежного громадянського суспільства.

В сучасних юридичних і політологічних енциклопедіях і словниках імперію зазвичай визначають як форму держави, де верховною владою керує імператор (цар), очолюючи вертикаль імперського управління, заснованого на непорушному ієрархічному принципі. Однак при цьому підході основний, на наш погляд, критерій імперії як форми державної організації – насильницький метод її формування, а саме через анексію територій, колонізацію та інші форми експансійного розширення імперського впливу та домінування імперської влади – залишається у тіні [34].

Поміж інших світових імперій російська (московська) імперія вирізняється своїми особливостями, основною з яких є унікальна ознака того, що вона розпочала свій формування виключно зверху, базуючись на принципах монгольсько-ординської системи владарювання. Її соціально-спільнотна та громадсько-культурна основа розвивалася, а населення структурувалося саме на основі цієї монгольсько-імперської владній структури.

В сучасності ситуація змінилася, імперія не формується вище від держави, а навпаки, російське суспільство самостійно живить, розвиває та формує імперську ідею і структуру. Тут імперська держава віддзеркалює розвиток російського суспільства: хоча держава може змінювати назву, соціальну та політико-правову природу, форму, імперія при цьому завжди залишається стійкою та непохитною [30].

Імперії, як виявляється, відрізнялися не лише політико-правовими ознаками, але і значними різницями в релігійних, культурних, економічних та, в кінці кінців, цивілізаційних характеристиках. Проте найважливішим та

вирішальним критерієм класифікації з точки зору важливості в світовій історії є поділ імперій на два типи: ті, які, з об'єктивних причин, зазнали змін, і критерії цієї об'єктивної зміни були пов'язані з поступовим, хоча й невеликим, прогресом у створенні умов для визнання та реалізації природних прав людини та народів. З іншого боку, існують імперії, які залишаються сталими і не піддаються змінам [25].

У Британській колоніальній імперії, враховуючи демократичні традиції Англії, виникла досить унікальна ситуація: імперське панування, яке загалом є основним принципом імперій, тут не виявилось лише самоціллю, але, цілком не випадково, поєдналося з конкретними гуманітарними метами стосовно народів і колоній імперії. Це стало можливим у XIX – на початку XX століття і послужило підґрунтям для формування та закріплення позитивного, творчого поняття «ліберальна імперія» [30].

Порівнюючи англійську колоніальну практику з цілями та методами імперського управління Німеччини чи російської імперії, стає очевидним відмінність у підходах. Британська колоніальна імперія відзначалася тим, що імперське панування вона поєднувала з гуманітарними метами стосовно народів і колоній. Ця особливість спричинила формування та закріплення ідеї «ліберальної імперії».

Цей відмінний підхід Британії протистояв імперським стратегіям Німеччини чи російської імперії. У другій половині XX століття ця особливість Британської колоніальної імперії породила явище, відоме як Британська Співдружність націй.

Початково термін «ліберальний імперіалізм» чи «ліберальна імперія» були введені Р. Купером для концептуалізації ідеології та політики Британської колоніальної імперії. Поняття «ліберальної імперії» відкриває нове розуміння феномена імперії як обґрунтованого організаційного та владного домінування, яке не є самоціллю, а має завдання утверджувати природні права людини і нації.

Суттєвим є той факт, що, на думку Роберта Купера, не Сполучені Штати, а Європейський Союз служить прототипом майбутньої «ліберальної імперії» [26].

Європейський Союз, як визнано загально, представляє справжній прорив у сучасних міжнародних відносинах, утворюючи унікальну цивілізаційну єдність, що базується на спільних морально-духовних, культурних та політико-правових цінностях. ЄС також розглядається як одна з перспективних організаційно-правових форм у глобальному процесі глобалізації. Тому вибір українською цивілізацією на користь євроінтеграції є вірним, незважаючи на критику ЄС, яка буде розглянута далі.

Ідея європейської єдності, що має глибокі тисячолітні релігійні, морально-етичні та політико-правові коріння, на сучасному етапі переважно зосередилася та конкретизувалася навколо економічних питань. Сьогодні метою, методами та засобами функціонування та розвитку Європейського Союзу є, переважно, економічні аспекти. Іншими словами, сутність існування ЄС полягає в розбудові ефективної економіки лідерів Союзу та підтримці інституційної та функціональної системи ЄС задля економічного успіху. Це досягається через фінансову та економічну допомогу, надання дотацій, субсидій та позик, які лідери Союзу успішно передають реципієнтам – країнам-членам ЄС. Великобританія відмовилася вносити свій внесок, що призвело до її відмови від приєднання до єврозони та вихіду з ЄС. Але проблеми в Європейському Союзі з'явилися не самі по собі, а є похідними від кризових проявів ліберальної державності в період глобалізації.

Теоретики «ліберальної нейтральності держави» з Заходу наполягають на збереженні старих принципів, зокрема того, що кожна людина краще всіх знає, що є для неї благом, і держава не повинна віддавати перевагу жодним конкретним уявленням про це [5].

Тим не менше, щоденна європейська практика свідчить про невдачу цієї теорії, яка виявляється міфом, оскільки держава не може залишатися байдужою до змагань ідентичностей, особливо коли йдеться про ідентичності

етнічних спільнот. Це вже стає проблемою цілісності держави та її безпеки, де абстрактні правові принципи не можуть бути єдиним імперативом.

Ліберальна державність, зокрема в контексті передового загону євроатлантичної цивілізації, наразі переживає кризу в сфері безпеки у багатьох аспектах своєї діяльності та функціях, і її здатність бути гарантом ставиться під сумнів.

Суть цієї кризи полягає не в тому, що права людини чи права національних та інших меншин відкидаються чи ігноруються, або що представницька демократія та інші європейські цінності відкидаються. Справжня проблема полягає в тому, що ці природні права і цінності в сучасних політико-правових, морально-етичних і світоглядних реаліях європейської цивілізації ліберальна держава фактично не може ефективно реалізувати, гарантувати і, що є головним, – забезпечити їх подальший розвиток.

Основною причиною виникнення ідеї «ліберальної імперії» є негативний стан міжнародної та національної безпеки та порядку. Проте ця ідея має важливу і перспективну рису – вона може конституюватися не як самоціль, але як обґрунтована формація, що вказує на новий підхід до змісту та принципів організації діяльності сучасної держави. Концепція «ліберальної імперії» та її ознаки представляють собою відміну від класичної ідеї ліберальної державності.

Автор ідеї правильно вважає, що прообразом майбутньої ліберальної імперії має бути ЄС. Проте чинна функціональна політико-правова модель ЄС по меті і завданнях діяльності не схожа на ідеальну ліберальну імперію Р.Купера. І якщо у функціонуванні майбутнього ЄС діятимуть принципи добровільності, рівності і консенсусу, то єдиною надійною основою досягнення цієї єдності має стати право націй на самовизначення, яке вони (нації) взаємно одна за одною визнають, як своє природне право на свободу, повагу і рівноправність.

Попри певні позитивні змістовні пункти – ідея “ліберальної імперії” це поки-що уявна конструкція, що загалом нагадує “внутрішнє НАТО” в ЄС.

Тому ця ідея є лише ескізом, який вибудований по методу аналогії і у цьому варіанті не може вважатися навіть першим підходом до вирішення проблеми теперішньої кризи ліберально-демократичної державності.

Проблема концептуалізації ідеї «ліберальної імперії», визначення принципів її політико-правової природи, державно-правового механізму, процедур та регламентів залишається відкритою та невирішеною.

Зовнішню політику рф, особливо за часів Володимира Путіна, і особливо відносно країн «пострадянського простору», часто охарактеризовують як імперську або неоімперську. Якщо приймати ідею величі та політичну практику використання сили для розширення власного впливу та підкорення інших політичних суб'єктів як ключові ознаки імперськості, то можна визнати, що дії Кремля на міжнародній арені відповідають цим характеристикам. У той же час, вивчаючи будь-яке суспільне явище, важливо розрізнати сутність та атрибути, природу та прояви.

Французький філософ Ален де Бенуа вдало визначив відмінність імперії від нації, вказавши, що імперія представляє собою не лише територію, а передусім ідею та принцип. Отже, політичний порядок, який визначає імперію, формується не стільки матеріальними факторами або контролем над географічним простором, скільки ідеєю імперії. Внутрішня слабкість російського імперського проєкту пояснюється відсутністю ідеї та принципу імперії, що створює сутнісну порожнечу, є основним джерелом агресивної ірраціональної поведінки Москви.

Враховуючи періодизацію і типологію, які пропонує Елвін Тоффлер у своїх працях «Третя хвиля» та «Метаморфози влади», можна визначити три історичні моделі імперій та імперіалізму. Перший – традиційний (класичний) імперіалізм, виникший в умовах аграрного суспільства, де основним багатством була земля, а сила та домінування представлені в матеріально-фізичному та географічно-просторовому вимірах. Другий – новий імперіалізм, притаманний індустріальному суспільству, де капітал стає головним багатством, зростає роль економічного виміру могутності та підсилюється

значення ресурсно-стратегічної складової домінування. Третій – постімперіалізм, є реалією інформаційного суспільства, де ключовим багатством стає інформація, просторовий аспект у класичному розумінні втрачає своє значення, а домінування значною мірою переміщується у вимір уявлень, знань та свідомості.

Важливо відзначити, що в західній академічній традиції частіше використовується термін «новий імперіалізм» («new imperialism»). Походження та поширення терміну «неоімперіалізм» теоретично пов'язано з впливом критичних теорій як марксистської, так і немарксистської традицій. Політично він пов'язаний з кризою та розпадом колоніальних імперій, а також антиімперіалістичними рухами.

В будь-якому випадку, імперськість слід розглядати в двох взаємозв'язаних, але не тотожних контекстах: суспільна модель і модель зовнішньої політики. Згідно з методологічною тезою Алена де Бенуа, логіка імперськості виглядає так: ідея імперії формує суспільну модель імперії (цінності, норми, інститути), яка подальшим чином визначає імперську зовнішню політику. Таким чином, новий імперіалізм є продуктом модернізації та індустріальної революції. Британська імперія виступає як класичний приклад як суспільної моделі імперськості, так і імперської (нової імперської) зовнішньої політики.

росія не пройшла класичної модернізації, а процес індустріалізації розпочався в контексті патріархально-традиціоналістського спрямування і завершився у формі тоталітарно-колективістського викривлення (радянська індустріалізація). Незважаючи на структурні перекося імперських суспільних моделей в царський та радянський періоди, а також на їхню кінцеву нежиттєздатність, вони мали певні ідеї та принципи в основі, що дозволяє їх визнати імперіями і характеризувати їхню зовнішню політику як імперську.

рф не має раціональної імперської ідеї чи принципу, що підтверджується відсутністю міцного фундаменту цінностей, норм та інститутів, не заснованих на розповсюджених концепціях «євразійства» чи «русского мира». Тим не

менше, імперські претензії реалізуються через агресивну зовнішню політику. Сучасні міжнародні відносини можуть розглядатися як протистояння кількох імперських моделей: постімперської (ліберальний імперіалізм США та ЄС), неотрадиційної (росія) та гетерогенної (Китай). Серед цих моделей лише російська модель характеризується як небезпечна. Певні прояви цієї загрозовості включають ірраціональність, низький рівень передбачуваності у поведінці, ситуативність, схильність до авантюристичності, надмірну роль особистісного фактору та деструктивність у відносинах із світовим порядком, включаючи відсутність системної альтернативи [29].

З огляду на те, що Кремль розглядає так званий пострадянський простір як свою імперську спадщину, держави цього регіону перебувають у зоні найвищого ризику, особливо ті, які не є частинами євроатлантичних безпекових інститутів, включаючи Україну. Навіть члени НАТО, зокрема країни Балтії, не можуть відчувати себе абсолютно безпечними, оскільки загрозовість росії поєднується із розгубленістю Заходу.

2.3. Етнічні конфлікти в різних регіонах світу та їх вплив на сучасний світовий порядок

Останні події дали зрозуміти, що етнічні конфлікти в різних частинах світу виходять за межі внутрішньодержавних і навіть регіональних проблем. Це стає особливо важливим у контексті того, що регіони етнічної нестабільності все частіше асоціюються як потенційні фактори міжнародного тероризму, як у періодичній, так і у науковій літературі [28].

Політолог Д. С. Лікарчук відзначила, що безперервні війни, революції, конфлікти, соціальні й економічні потрясіння є паралельним процесом, що постійно відбувається, і вони становлять пошук можливостей для переривання даної тенденції. Мета полягає у виявленні механізмів вилучення найгостріших форм соціально-політичної конфронтації з життя людей [27].

Відповідно до класичного визначення, етнополітичний конфлікт – це форма групової боротьби з політичною метою, при цьому хоча б одна зі сторін вдається до етнічних аспектів [42].

У ході аналізу конфліктів у сучасній Європі були виявлені деякі закономірності їх розвитку. По-перше, навіть при наявності стабільного політичного розвитку та використанні ефективних технологій етнічні конфлікти лише частково врегульовані, але не повністю завершені. По-друге, досвід політичного врегулювання конфліктів та наявність демократичних принципів в політичній культурі населення є запорукою мирного та ненасильницького вирішення етнічних конфліктів, навіть у випадку краху політичної системи держави. По-третє, інтеграція Європи в єдиний європейський простір фактично зменшує важливість державних кордонів, включаючи їхню роль у формуванні та розвитку етнічності. Однак це не означає припинення міжетнічних протиріч, а скоріше вказує на те, що інтеграція не гарантує повного уникнення конфліктів із етнічною компонентою [44]. Кількість, роль і значення етнополітичних конфліктів у сучасному світі є змінними і, на жаль, не зменшуються, але навпаки, триває їхня подовжена тривалість. Це явище можна пояснити кількома факторами: глобалізація; перехід від світових до регіональних конфліктів; збільшена доступність інформації; зіткнення формувань інформаційної свідомості; архаїчна, доіндустріальна свідомість. Всі ці фактори взаємодіють і призводять до складного ландшафту етнополітичних конфліктів у сучасному світі [44].

Важливо відзначити, що навіть в провідних дослідженнях транзитології недостатньо приділяється уваги суттєвим відмінностям між країнами Центрально-Східної Європи та країнами колишнього Радянського Союзу. У країнах Центрально-Східної Європи переважають нові ліберальні представницькі демократії, тоді як гібридні режими характерні для обмеженої кількості країн, таких як Албанія, Боснія, Сербія, Чорногорія та Македонія. У країнах колишнього Радянського Союзу лише Латвія, Литва і Естонія можуть бути віднесені до консолідованих демократій, тоді як у всіх інших країнах є

характерними гібридні або автократичні режими. Ці відмінності в політичних системах свідчать про різні шляхи розвитку та різні ступені консолідації демократії в обох регіонах [53].

Дослідники відзначають [44], що країни Європи можна розподілити на різні «зони» етнополітичних конфліктів.

У «першій зоні», яка охоплює територію Центральної Європи, всі етнополітичні конфлікти пов'язані з розпадом Югославії й Албанією. Сюди можна віднести конфлікт в Боснії і Герцеговині (1992) через специфічні обставини, які були описані вище.

У «другій зоні» враховується російська зовнішня політика, охоплюючи Україну, Білорусь та Грузію. В цій зоні виділяється Придністровський конфлікт.

«Третя зона» включає збройний конфлікт на території Північного Кавказу (2009–2017). Є дискусії щодо європейської приналежності Кавказу, але з геополітичного погляду це вважається частиною Європи.

У «четвертій зоні» охоплено територію Південного Кавказу, де Азербайджан, Вірменія та Грузія залучені в етнополітичні конфлікти.

Етнічні конфлікти представляють собою феномен, який в суттєвій мірі змінив комунікативний простір світу. Ці протистояння виступають як інструмент для структуризації простору. Поступово процес регіоналізації європейської периферії відступає від «генетики посткомунізму» [44].

Центральна та Східна Європа представляють собою обширний регіон, який поступово об'єднується в рамках Європейського Союзу. Однак деякі країни цього регіону мають лише віддалені перспективи для вступу в інтегровану Європу.

На світовій арені в даний час спостерігається зростаюча емоційна напруженість, що виражається у конфліктних взаємодіях, і може викликати як мобілізуючий, так і дезорганізуючий вплив на поведінку учасників конфлікту. У етнічних конфліктах почуття антипатії або ворожості поступово наростає в

процесі розвитку конфлікту. Причини і випадки для цього завжди можуть знаходитися.

Етнічний конфлікт властивий формуванню стійкого образу «зовнішнього ворога», де компроміс розглядається лише як капітуляція перед противником. У такому контексті кожна зі змагаючих сторін прагне досягти «перемоги», виявляючи активний опір одні в одних [44].

Ілюстративними прикладами в цьому контексті є Придністров'я, Грузія та Карабах, де пошуки компромісу та мирних рішень не виявилися ефективними. Важливо відзначити, що політико-економічна просторова структуризація проявляється у розширенні європейської інтеграції, ускладненні взаємовідносин між політичними акторами, зміні сфер геополітичного впливу та трансформації режимності та демократизації в кількох країнах. Цей процес ще не завершений повністю, але наближається до свого логічного завершення.

С. Олзак та Дж. Нейджл визначили кілька аспектів впливу соціально-економічних змін у суспільстві на процеси етнополітичної мобільності в Європі:

- Урбанізація соціальної діяльності: Загострення конкуренції між представниками різних етнічних груп, що переселяються в міста з районів попереднього проживання.
- Індустріалізація: Розширення етнічної конкуренції за робочі місця, що виникає внаслідок індустріалізації.
- Економічний розвиток периферійних районів або відкриття нових стратегічних ресурсів: Це може створити потенціал для руху, оновлення етнічних політичних партій та рухів, і часто призводить до конфліктів [50].

Міжетнічні конфлікти можуть проявлятися на двох етапах: «більшість – меншість» та «меншість – меншість». Наприклад, на початку масових міграцій до США та Канади в кінці XIX – початку XX століття були прийняті закони для регулювання міграційних потоків в нові суспільства. Однак ці закони

фактично діяли лише протягом короткого періоду і не призводили до значущих «незручностей» для цих держав.

У XIX–XX столітті в США та Канаді сформувалися концепції етнонаціонального розвитку, спрямовані на адаптацію та інтеграцію нових іммігрантів та довгострокових етнічних спільнот. Підходи, затверджені на урядовому рівні обох країн, спрямовувалися на безконфліктну інтеграцію в суспільство проживання.

Ці концепції, визначені як «англоконформізм», «культурний плюралізм», «полікультурність» та «етнічність», отримали підтримку від урядів США та Канади і визначали стратегії етнонаціонального розвитку. Основна мета була створення умов для гармонійної співпраці та взаєморозуміння між різними етнічними групами у цих країнах [28].

Етнічні та етнополітичні конфлікти виникають і регулюються на основі їхніх фундаментальних принципів, керуючись ситуаціями, що виникають у процесі їх функціонування.

Етнічні конфлікти представляють собою складне і багатогранне явище, що включає різноманітні чинники, кожен з яких в різній мірі впливає на конфлікт між етносами.

Запобігання конфліктам можливе лише за умови комплексного підходу до вирішення проблеми та реалізації національної політики, спрямованої на гармонізацію відносин між різними етносами.

Висновки до 2 розділу

Визначено особливості геополітики в період Холодної війни (теорії І. Боумена, Р. Страус-Хюпе, Н. Спідмана, Дж. Кеннана, Г.Алперовіца, У.Ростоу, К.Грея, Д.Майнінга та ін.): розвиток геополітичної стратегії США в період Холодної війни; модель Н. Спідмана, теорія бікультури та витоки «американської політики стримування СРСР»; концепція «динамічного стримування»; «атомна дипломатія» США та «нова стратегія» СРСР.

Визначено три історичні моделі імперій та імперіалізму та особливості «ліберальної імперії» на прикладі ЄС та неоімперіалізм рф. Імперська форма держави є несумісною із принципами демократії, верховенства права та незалежного громадянського суспільства.

Порівнюючи англійську колоніальну практику з цілями та методами імперського управління Німеччини чи російської імперії, стає очевидним відмінність у підходах. Британська колоніальна імперія відзначалася тим, що імперське панування вона поєднувала з гуманітарними метами стосовно народів і колоній. Ця особливість спричинила формування та закріплення ідеї «ліберальної імперії».

Проблема концептуалізації ідеї «ліберальної імперії», визначення принципів її політико-правової природи, державно-правового механізму, процедур та регламентів залишається відкритою та невирішеною

росія не пройшла класичної модернізації, а процес індустріалізації розпочався в контексті патріархально-традиціоналістського спрямування і завершився у формі тоталітарно-колективістського викривлення (радянська індустріалізація). Незважаючи на структурні перекоси імперських суспільних моделей в царський та радянський періоди, а також на їхню кінцеву нежиттєздатність, вони мали певні ідеї та принципи в основі, що дозволяє їх визнати імперіями і характеризувати їхню зовнішню політику як імперську.

У ході аналізу конфліктів у сучасній Європі були виявлені деякі закономірності їх розвитку. Етнічні конфлікти представляють собою складне і багатогранне явище, що включає різноманітні чинники, кожен з яких в різній мірі впливає на конфлікт між етносами.

РОЗДІЛ 3.

ГОЛОВНІ УЧАСНИКИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ В СУЧАСНОСТІ

3.1. Аналіз геополітичного протистояння між США та Китаєм

У світі спостерігаються глибокі трансформації, що охоплюють всі аспекти життя суспільства, включаючи геополітику, міжнародні відносини, науку та технології, виробництво, взаємодію людини з природою, охорону здоров'я. Тому серед ключових питань, що турбують світове співтовариство, виокремлюється розвиток політичних відносин між Сполученими Штатами та Китаєм. Дії цих країн значно впливають на міжнародні відносини та геополітичну ситуацію загалом.

Після розпаду біполярного світу Сполучені Штати встановили себе як лідера демократичного світу з найпотужнішою економікою. Проте їхня могутність значно послабилася через війни в Афганістані та Іраку, а також у зв'язку зі світовою фінансовою кризою та пандемією COVID-19. У той час Китаю вдалося в останні роки суттєво зміцнити свої позиції на міжнародній арені. Країна стрімко рухається до статусу світової супердержави, паралельно посилюючи свою політичну та воєнну потужність [24].

Аналізуючи політичні відносини між країнами протягом п'ятирічного періоду 2016-2021 років, важливо відзначити, що значущість Китаю як стратегічного партнера для США вже акцентується в Стратегії національної безпеки США 2010 року. У цьому документі стверджується, що Сполучені Штати будуть продовжувати розвивати позитивні, конструктивні та всебічні відносини з Китаєм, одночасно вдосконалюючи спостереження за програмою військової модернізації Китаю. Крім того, США готуватимуться забезпечити, щоб інтереси та союзники країни не зазнавали негативних наслідків на регіональному та глобальному рівнях [57]. Характеризуючи зазначений період, що визначає підґрунтя для подальшої політичної взаємодії між США та КНР, слід відзначити, що підходи Сполучених Штатів до Китаю

відзначаються пошуком рівноваги між стратегією економічного та політичного співробітництва і стратегією системного стримування. У свою чергу, Пекін наголошує на важливості зміцнення взаємної довіри і правильному розумінні Китаю, який не має наміру відхилитися від шляху партнерства з США.

Однак пандемія COVID-19 стала новим викликом для складних відносин між США та КНР. Представники обох країн взаємно звинувачують один одного у поширенні пандемії COVID-19, додаючи новий елемент напруженості до дипломатичного взаємодії [32].

Пізніше від Вашингтона почали надходити звинувачення у тому, що вірус був створений в Китаї, і президент США Д. Трамп заявив про необхідність, щоб Китай компенсував завдані збитки. У відповідь Міністерство закордонних справ КНР обвинувачує окремих американських чиновників у спробі «здвинути свою відповідальність за неефективний бій проти епідемії на інших». Китайські державні ЗМІ звинуватили адміністрацію президента Д. Трампа в спробі відволікти увагу від власної неефективності в антивірусній стратегії, перекладаючи вину на Китай, а також у «брехні» [16]. Для американських компаній, які не бажають переміщувати свою операційну діяльність на національну територію, були введені додаткові обмеження. У той же час Китай активно використовував фактор пандемії для посилення своїх позицій у світі, зокрема в євразійському регіоні. Пекін успішно використовував той факт, що пандемія відступила на його території, у контексті стрімкого поширення хвороби в країнах Європи та США, активно надаючи медичну допомогу іншим країнам. Таким чином, керівництво Китаю працювало над створенням позитивного уявлення про країну як «рятівника» від пандемії та спрямовувало увагу світової громадськості від місця походження вірусу та недоліків у заходах щодо його запобігання поширенню за межі КНР. У цьому випадку китайська допомога виконує як політичні, так і економічні функції. Зокрема, вона сприяє покращенню іміджу Китаю та поширенню його впливу. Крім того, разом із гуманітарними вантажами, Китай

успішно використовує надлишок засобів для боротьби з вірусом як засіб розширення своєї ділової активності у світі. Це додає переконливості офіційній позиції КНР щодо ефективності її політичної системи у протидії пандемії. Таким чином, аналітики зауважують, що привабливість ліберальної демократії може зменшуватися на тлі успішної боротьби з вірусом, а авторитарні та популістські партії можуть отримати нових прихильників.

Одночасно для США особливо чутливими областями співпраці з партнерами з Китаєм є ініціативи в сфері безпеки, такі як оборона та технології, а також стратегічні інфраструктурні проєкти, які мають важливе значення для колективної безпеки регіону [7].

При приході до влади президента США Джо Байдена ситуація між Сполученими Штатами та Китаєм кардинально не змінилась. Зокрема, особливо напружені відносини відзначили експерти під час зустрічі американських та китайських дипломатів на Алясці 18–19 березня 2021 року. Державний секретар США Ентоні Блінкен висловив занепокоєння діями Китаю, який, за його словами, «загрожує порядку, заснованому на правилах, що підтримує глобальну стабільність», і висловив глибоку стурбованість стосовно обставин, пов'язаних із ситуацією уйгурських мусульман. Ян Цзечі, відповідальний за міжнародну політику у Китаї, відповів, що Пекін настоює на невтручанні США у внутрішні справи Китаю та запропонував «змінити власний імідж і припинити просування власної демократії в решті світу» [13].

Питання протидії Китаю стало ключовим під час азійського турне держсекретаря США Ентоні Блінкена та міністра оборони Ллойда Остіна. У результаті цього президент Джо Байден заявив про створення союзу, учасниками якого будуть Австралія, Індія та Японія, з метою протистояння Китаю в Індійсько-Тихоокеанському регіоні. Варто відзначити, що американо-китайське протистояння виходить за межі Азійсько-Тихоокеанського регіону. За словами експертів, держсекретаря США Генрі Кіссінджера, відсутність взаєморозуміння з Китаєм може призвести до ситуації, схожої на ту, що передувала Першій світовій війні, коли конфлікти неперервно виникали та

ситуативно вирішувалися, але в певний момент ситуація виходила з-під контролю» [19].

Держсекретар США Е. Блінкен підкреслив, що США залишаються відданими ідеї просування демократії у світі, проте планують змінити свої підходи. Відносини з Китаєм Блінкен охарактеризував як «найбільше геополітичне випробування XXI століття». Він зазначив, що росія, Іран і Північна Корея також представляють «серйозні виклики для США», але це не зрівнятися з потенційною загрозою, яку може представляти Китай» [12].

Сучасні аналітики охарактеризовують відносини між США та Китаєм як надто напружені, перебуваючи на межі нової холодної війни. Пандемія COVID-19 спричинила ще більше непорозумінь у сферах торгівлі, прав людини та інших ключових питань. Криза використовувалася Вашингтоном та Пекіном для взаємних обвинувачень.

Умови нерішучості з боку Вашингтона були використані Пекіном, який швидко та вправно використовував переваги, надані помилками США, для позиціонування себе як глобального лідера у боротьбі з пандемією. Китай активно просуває свою державну систему, надає матеріальну допомогу іншим країнам і координує дії інших урядів. Керівництво Китаю усвідомлює, що його роль у світовій політиці кардинально зміниться, якщо його сприйматимуть як лідера в боротьбі з коронавірусом і його наслідками.

Розглядаючи розвиток політичних відносин між США та КНР у період з 2016 по 2021 рік, можна зазначити, що основою для їх формування стала політика Барака Обами щодо Китаю та Азійсько-Тихоокеанського регіону загалом. Експерти охарактеризували цю стратегію як «поворот до Азії» або «ребалансування», оскільки рівновага на азійському континенті була порушена через стрімкий розвиток Китаю, і було необхідно відновити рівновагу.

Протягом цього періоду увага була спрямована на кілька ключових напрямків, таких як збільшення американської присутності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та створення Транс-Тихоокеанського партнерства.

Це передбачало побудову партнерства так, щоб інтереси Пекіна збігалися з інтересами Вашингтона. З іншого боку, США намагалися використовувати «розумну силу», вставляючи клин між Китаєм і країнами, з якими у нього були конфлікти або розбіжності.

Під час президентства Д. Трампа відбулися значущі зміни у політичних відносинах між США та Китаєм. Навіть у стратегії національної безпеки адміністрації Д. Трампа відзначалася наростаюча загроза з боку Китаю, проте сам президент рідко висловлювався про власну стратегію національної безпеки. На початку його терміну взаємини стали напруженими через спілкування президента США з керівництвом Тайваню, обвинувачення обох країн у поширенні пандемії COVID-19, введення мит на товари з Китаю та заборона покупки американських технологій китайськими компаніями.

Ця політика призвела до втрати довіри між двома країнами та серйозного розгортання в двосторонніх політичних відносинах під час останніх років президентства Д. Трампа. Заключним актом, що загострив відносини, стало введення нових санкцій проти китайських компаній, які, за думкою США, «загрожують національній безпеці». На відповідь на агресивну політику президента США, Китай вжив певних заходів, але це не призвело до структурних реформ в економіці КНР.

Головною перевагою Китаю в його прагненні до світового лідерства в період поширення пандемії стала неефективність протидії США коронакризі, що було передусім пов'язано з недоліками управління адміністрації президента, а також з її зовнішньополітичною позицією «Америка передусім». Статистика за той період підтверджує це: Китай досяг значних економічних успіхів, особливо в роботі зі США та їх союзниками. Торгівельний оборот між США та Китаєм різко зросло, а також зафіксовано позитивну динаміку у сфері інвестицій від КНР.

Після повномасштабного вторгнення росії до України обговорення питань безпеки поки що залишається в беззвучному режимі, проте існують

обережні очікування, що сторонам вдасться відновити діалог у майбутньому [35].

Безумовно, стабільна та передбачувана конкуренція між Китаєм і Сполученими Штатами буде забезпечувати стабільність у світі, що є важливим для всіх народів у різних країнах, за винятком тих, які стикаються з агресією росії та інших войовничих режимів, наприклад у Білорусі, Північній Кореї, Ірані та інших регіонах.

Крім того, хоча Китай критикує заходи санкцій, він фактично слідує антиросійським обмеженням, які запроваджені заходами західних країн. Багато великих державних корпорацій, компаній і банків в Китаї дотримуються цих обмежень.

Повернення конкуренції зі Сполученими Штатами на цивілізований рівень змусить Китай більш ретельно дотримуватися санкцій проти росії. Одночасно ескалація відносин зі США може знизити поріг відчуття ризиків для Китаю і підштовхнути Пекін до більш активної підтримки москви.

3.2. Взаємовідносини між Китаєм та країнами Заходу: геополітичний аспект

У даному підрозділі було обрано окремі країни Заходу (а саме країни Європи): Польща, Румунія, Латвія та Литва.

Польща, разом з Угорщиною та Сербією, є одними з ключових стратегічних партнерів Китаю в регіоні Центральної та Східної Європи. Політичні питання стають все більше й більше важливими, і вони не грають на користь стратегічному партнерству обох країн. російська агресія проти України посилює позиції та аргументи тих у Польщі, хто проти занадто тісного наближення до Китаю.

Під час декількох років перед 2022 роком Польща та Китай демонстрували різні ознаки зміцнення партнерства, починаючи з взаємних візитів на найвищому рівні у 2015 та 2016 роках і закінчуючи обширною

риторикою на офіційному рівні про важливість OBOR для Польщі та перспектив стратегічного партнерства взагалі [41].

Після вторгнення росії до України питання безпеки та, зокрема, вплив війни на регіональну безпеку та ставлення Китаю до цього, стали центром польсько-китайського діалогу. Польща виявила небажання вживати радикальних заходів у відносинах з Китаєм; діалог на вищому рівні продовжувався, включаючи обговорення наслідків вторгнення росії та його впливу на глобальну продовольчу безпеку та регіональну безпеку. Можна спостерігати певний подвійний підхід польських вищих посадовців через відмінності у більш стриманому підході президента та більш радикальній критиці Китаю прем'єр-міністра та уряду. Війна росії проти України та роль Китаю в ній зміцнили опозицію всередині Польщі щодо будь-якого подальшого поглиблення відносин з Пекіном. Війна також узгодила лідерство США на глобальному та регіональному рівнях, зробивши наближення до Китаю менш привабливим. Війна прискорила і визначила пріоритети у пошуках Варшави нової активної ролі в регіональній безпеці, що ставить питання, пов'язані з Китаєм, на другий план у зовнішній політиці.

Польщі слід намагатися збалансувати свої стратегічні інтереси в регіоні, включаючи військові зв'язки з НАТО та Сполученими Штатами, з економічними інтересами в Китаї. Це вимагатиме ретельної оцінки переваг та ризиків співпраці з Китаєм в різних сферах, таких як торгівля, інвестиції та передача технологій. Польщі також слід вести діалог з іншими країнами Центрально-Східної Європи для координації своїх підходів до Китаю.

Румунія була однією з шести країн-учасниць ініціативи «17+1», яка зменшила своє представництво на віртуальному саміті 2021 року. Цим Бухарест сигналізував про своє незадоволення тим, як виглядають майбутні перспективи співпраці регіону з Китаєм. Однак подальше відношення Румунії було відносно помірним. Країна залишається учасницею формату, але розбіжності між Бухарестом і Пекіном продовжують наростати [41].

На початкових етапах реалізації Ініціативи «Один пояс, один шлях» в Центрально-Східній Європі Румунія була більш позитивно налаштована. Тоді акцент був зроблений на енергетичній сфері. Інші важливі напрямки співпраці включали будівництво швидкісних залізниць та розвиток морського порту в Констанці. Слід зауважити, що Румунія не була високо в списку регіональних пріоритетів Китаю, і вона не є великим торговельним партнером Китаю. Пропаганда та лобіювання вважаються важливими інструментами для просування китайських інтересів в Румунії.

Вторгнення росії до України зміцнило геополітичні мотиви при розробці відповіді Румунії на майбутні перспективи ініціативи «14+1». У нових небезпечних геополітичних умовах Бухарест буде більше покладатися на структури НАТО, ЄС та інші зобов'язання на заході. Підтримуючи співпрацю з Китаєм та залишаючи двері відчиненими для китайських інвестицій, Румунія в той же час буде обмежувати обсяги своєї співпраці з Пекіном.

Литва представляє інший бік спектру країн Центрально-Східної Європи, які залучені до регіональної політики Китаю. Конфлікт між Литвою та Китаєм вибухнув у листопаді 2021 року і супроводжував виходи з ініціативи «17+1». Таким чином, Литва стала першою країною, яка пішла на такий радикальний крок щодо довгострокового формату співпраці з Китаєм в Центрально-Східній Європі [41].

Не пізніше 2019 року литовсько-китайські відносини почали погіршуватися через питання Тайваню. Утвердження зв'язків Литви з Тайванем мало далекосяжні наслідки. Наступні кроки включали обвинувачення Китаю в порушенні прав менших груп, взаємне виведення посла та вихід Литви з ініціативи «17+1». Далі торговельні відносини між двома країнами погіршилися до того, що можна назвати торговельною війною, тоді як офіс Тайваню відкрився у Вільнюсі.

Ці події були посилені вторгненням росії до України. Китай отримав додатковий політичний та геополітичний вимір у Центрально-Східній Європі. Досвід Литви став певним зразком, яким пізніше слідували Латвія та Естонія.

У випадку Литви розрив з Китаєм був відносно легким: обидві країни не відігравали важливої ролі в зовнішньоекономічних зв'язках одна одної.

У більш довгостроковій перспективі Литва може втратити свої позиції на китайському ринку і не мати можливості їх відновити. Проте це може вже не мати важливості: триваюча російсько-українська війна значно змінила зовнішню політику і питання безпеки країни. Розривши відносини з Китаєм, Литва отримала додаткову підтримку від союзників у НАТО, підтримка, вартість якої виявилася набагато більше, ніж кілька відсотків інвестицій чи кілька інфраструктурних проектів [41].

Використання географічних переваг та логістичних можливостей також лягло в основу відповіді Латвії на китайські ініціативи в регіоні Центрально-Східної Європи [41].

У 2022 році Латвія, синхронізувавшись з Естонією, припинила свою участь у програмі регіонального співробітництва між Китаєм та країнами Центрально-Східної Європи. Разом із прецедентом Литви, це рішення також було вплинуте вторгненням росії до України та позицією Китаю в цьому питанні. Три балтійські країни швидко визначили свої побоювання з приводу безпеки як найважливіше; і вони прийняли найбільш радикальну позицію стосовно можливих геополітичних наслідків співпраці з Китаєм.

3.3. Геополітичні наслідки конфліктів на Близькому Сході для сучасного світового порядку

Після російського вторгнення в Україну принаймні деякий час здавалося, що переважна більшість держав-членів ООН у Генеральній Асамблеї погодилися щодо однієї з найбільших криз, з якими зіткнувся світ [43]. російська загарбницька війна проти України, що почалася в лютому 2022 року, безумовно, глибоко розділила світ після кількох перших тижнів очевидної єдності. Але порівняно з глобальною ситуацією, що залишилася після атаки ХАМАС, ці попередні тріщини здаються відносно чіткими та зрозумілими. Грубо кажучи, вони проходили вздовж лінії, що відокремлювала

Захід від Глобального Півдня, між заможними індустріально розвиненими країнами та світом, що переходить і розвивається.

Політично та географічно арабські сусіди Ізраїлю найбільше постраждали від цієї війни: Ліван, Єгипет, який має спільний кордон із Сектором Газа, та Йорданія, де сьогодні живуть сотні тисяч палестинських біженців та їхніх нащадків. Єгипет має мирну угоду з Ізраїлем з 1979 року, а Йорданія послідувала за нею в 1994 році – договори, підписані сміливими державними діячами в обох країнах. Їхні менш сміливі наступники зараз стикаються з можливістю того, що громадська думка може обернутися проти них.

Десятиліттями арабські правителі використовували обурення через палестинський конфлікт, щоб відвернути увагу від власних недоліків – іноді настільки очевидних, що багато людей у регіоні навіть ігнорували заклики до напівофіційних демонстрацій солідарності. Однак зараз десятки тисяч людей виходять на вулиці від Тунісу до Іраку, щоб демонструвати від імені палестинців, навіть без офіційних закликів до цього [43].

Це небезпечний розвиток подій також для урядів таких країн, як Марокко та Бахрейн. Разом з Об'єднаними Арабськими Еміратами та Суданом вони підписали договори з Ізраїлем у 2020 році, не домовившись про значущі поступки для палестинців. Навіть Мухаммед бін Салман, широко відомий як MbS, майже абсолютний правитель Саудівської Аравії, призупинив свої зусилля щодо нормалізації відносин своєї країни з Ізраїлем.

І ця напруженість є не лише результатом невирішеного палестинського питання. Є також багато інших проблем, які ще потрібно вирішити, включаючи інфляцію, голод та іншу регіональну напругу.

Лінії розлому, що проходять у світі, також відображаються в тому, хто на якій частині поточної реальності наголошує. Тоді як прихильники Ізраїлю роблять наголос на жорстоких терористичних атаках, здійснених ХАМАС 7 жовтня, і на праві Ізраїлю захищатися, прихильники палестинців хочуть більше говорити про триваючу ізраїльську окупацію палестинської території

та події, що призвели до цього. недавній спалах насильства. Знайти збалансовану позицію, яка відображає обидв

Терористичний напад в Ізраїлі збільшив ймовірність наростання широкомасштабного конфлікту на Близькому Сході. Для визначення реального впливу може знадобитися час, і це буде залежати від тривалості конфлікту, його інтенсивності і можливості поширення на інші регіональні частини.

«Занадто рано говорити» про можливі наслідки, хоча ринки нафти та акцій можуть зазнати негативного впливу, зауважив Агустін Карстенс, генеральний директор Банку міжнародних розрахунків, у своїй презентації для Національної асоціації бізнес-економіки [22]. Війна може принаймні додати непередбачуваний фактор до глобальної економіки, яка вже сповільнювалася, і до ринків США, які все ще адаптуються до ймовірності того, що Федеральна резервна система підтримуватиме високі процентні ставки довше, ніж очікували багато інвесторів. а аспекти реальності, стає, дедалі складніше.

3.4. Вплив геополітичного протистояння на міжнародні відносини та глобальні інституції

Говорячи про майбутнє та реформи системи міжнародної безпеки, передусім варто звернути увагу на перспективи реформування провідної організації, що призначена гарантувати мир – Організації Об'єднаних Націй. Реформа ООН стає нагальним питанням порядку денного з безпекових міркувань, особливо після збройної агресії РФ проти України. Дискусії щодо цього питання ведуться вже тривалий час, зокрема стосовно ролі Ради Безпеки ООН, яка недостатньо рівномірно представляє всі регіони та центри сили у світовій арені. Непостійні члени Ради Безпеки часто обмежені виконанням «бюрократичних» функцій [40].

Зростає кількість тверджень, що Рада Безпеки ООН паралізована, і навіть Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш висловив непокірність щодо її ефективності. Володимир Зеленський вказав, що росія перетворила

«право вето на право вбивати». Наприклад, з 2011 року росія 15 разів використовувала право вето, голосуючи проти свого союзника Сирії. Крім того, право вето фактично означає, що росію практично неможливо позбавити місця в Раді Безпеки, оскільки Статут ООН (Стаття 6) дозволяє Генеральній Асамблеї виключити державу-члена тільки за рекомендацією РБ [38]

Зараз стає очевидним, що система міжнародної безпеки переживає кризу. Односторонній світовий порядок, де існують різні правила для слабких і сильних, виявляється нестійким та правово неадекватним устроєм. Війна росії в Україні розглядається як найбільше розчарування та повна неадекватність інститутів міжнародної безпеки, створених після Другої світової війни. Війна росії повинна слугувати тривожним сигналом для цивілізованого світу і призвести до створення нової архітектури безпеки та посилення міжнародного законодавства для захисту демократії від терору [52].

Трансформації в глобальній системі підтримання миру також вимагають участі рф. Зміни в ООН передбачають переговори з росією: у короткостроковій перспективі це означає обговорення характеру відносин України з НАТО, у довгостроковій – реформу Ради Безпеки. Це складне завдання, але в минулому вже були ситуації, коли країни, що постраждали, вели переговори на користь міжнародної спільноти. Поточна конфронтація може або зруйнувати правовий і безпековий порядок, створений після розгрому нацизму в 1945 році, або ж розвинути і зміцнити його [58]. Другий сценарій цілком імовірний, проте єдино, що він вимагатиме часу і спільних зусиль світової спільноти. Показово те, що Генеральна Асамблея ООН – орган, що об'єднує усі 193 члени організації – засудила вторгнення рф, що служить як не лише безпековий, але й моральний сигнал від більш як двох третин членів ООН.

Також стає очевидним, що Україна відіграватиме важливу роль у формуванні майбутнього безпекового порядку. Країна вже не є лише об'єктом безпеки, оскільки вона має навички та досвід у військовій сфері та гібридній

війні, включаючи розвідку, кібербезпеку та енергетику, якими може поділитися, зокрема, з НАТО.

Нинішня ситуація в міжнародній безпеці дійсно є кризовою, особливо через військову агресію РФ проти України. Ця агресія підірвала основи регіональної та глобальної стабільності, викликала сумніви в ефективності міждержавних безпекових організацій та режимів нерозповсюдження зброї. Геополітичне й гео економічне протистояння між провідними країнами світу загострилося, а російсько-українська війна може бути розглянута як частина конфронтації між демократією та авторитаризмом на глобальному рівні.

Економічна та енергетична безпека виявляються ключовими аспектами російсько-української війни, особливо в контексті торгівлі нафтою і газом. Росія використовує ці ресурси як засіб впливу, фінансуючи свою військову агресію проти України. Тому актуальним стає обговорення можливості введення ембарго на російські енергоносії як засіб припинення війни.

Це стає важливим завданням для міжнародного співтовариства, і вирішення цих питань вимагатиме спільних зусиль і стратегій для забезпечення міжнародної безпеки та підтримки демократичних цінностей.

Міжнародні організації виявилися малоефективними у запобіганні та припиненні російської агресії. Зокрема, керівництво ООН визнало свої недоліки у політиці щодо Росії. Однак, незважаючи на це визнання, ООН, Рада Європи, Європейський Союз та Організація Американських Держав засудили неспровоковану агресію з боку Москви та прийняли заходи для ізоляції Росії на міжнародній арені.

Агресивну політику Кремля осудила Генеральна Асамблея ООН, що представляє більшість держав-членів організації. У той час як Рада Безпеки виявилася паралізованою через право вето Росії, можна очікувати певних трансформацій в органі. Наприклад, Генеральна Асамблея ухвалила історичну резолюцію, яка вимагає від п'яти постійних членів Ради Безпеки виправдати застосування права вето.

В короткостроковій перспективі малоймовірно, що постійні держави-члени РБ ООН позбудуться своїх повноважень. Проте можливе зміцнення ролі Генеральної Асамблеї та продовження міжнародної ізоляції росії.

Роль НАТО залишається ключовою для євроатлантичної безпеки, особливо в контексті російсько-українського конфлікту. Україна активно бореться за свій суверенітет та представляє собою приклад надійного союзника для Альянсу. Очікується, що майбутні російсько-українські мирні угоди можуть визначати нові формати співробітництва України з НАТО. Незалежно від варіантів угод, співпраця України з Альянсом має продовжуватися, оскільки вона приносить не тільки безпекові та оборонні вигоди, але й позитивно впливає на соціально-економічний розвиток країни. Також це може сприяти її швидшому вступу до Європейського Союзу, оскільки багато країн ЄС є членами НАТО.

Україна вже стала прикладом сміливої та стійкої держави, яка бореться за мир, демократію та гідність. Країна має шанс виступити лідером світової політики, показуючи іншим країнам світлу сторону власного морального прикладу. Україна може відігравати важливу роль у трансформації міжнародної безпекової системи, вимагаючи зупинки агресії та притягання держави-агресора до відповідальності.

Також акцентується на актуальності двосторонніх безпекових домовленостей між Україною та іншими країнами, що додається до важливості воєнних альянсів. Україна прагне мати гарантії безпеки від держав-членів РБ ООН, таких як Велика Британія, Китай, США, Франція, а також від Туреччини, Німеччини, Польщі та Ізраїлю.

Майбутній порядок може бути багатополярним і конфліктогенним, з різними цінностями у центрах впливу. Але водночас нова система безпеки в світі взаємозалежності може стати глобальною, з огляду на винесені уроки з важливості підтримки міжнародного права та уникання енергетичної залежності, а також з урахуванням авторитарних тенденцій і захисту демократії.

На початку XXI століття дипломатії виникли нові виклики, пов'язані зі зростанням конфліктів, гуманітарним втручанням у них, перетворенням ролі міжнародних організацій і концепцією «примусу до миру» [33].

В період від кінця XX до початку XXI століття дипломатія зіткнулася з численними викликами, що вплинули на її характер і функціональний простір. Серед цих викликів були: глобалізація та глокалізація; поява та функціонування нових незалежних держав; розпад колишніх політичних об'єднань та з'явлення нових незалежних країн, що змінило баланс сил та динаміку міжнародної дипломатії; ерозія Вестфальської системи національних держав; поява недержавних акторів на міжнародній арені; активне розмивання ялтинсько-потсдамської системи.

Серед найбільш актуальних завдань, які постають перед сучасною дипломатією, важливе місце займає врегулювання міжнародних конфліктів та кризових ситуацій. Один з найпростіших, зручних та ефективних методів вирішення міжнародних суперечок – це переговори. Цей процес, що полягає в пошуку рішень спірних питань шляхом прямого контакту та досягнення взаємоприйнятної угоди, визначається у всіх міжнародно-правових актах, що регулюють мирне врегулювання міжнародних суперечок, як першочерговий і ефективний засіб [17].

Переговори представляють собою спосіб вирішення юридичного конфлікту через обговорення його між сторонами з метою досягнення взаємовигідного або компромісного рішення. Цей метод базується на взаємній повазі між сторонами конфлікту, що дозволяє їм досягти узгодження, навіть коли інтереси не збігаються або погляди розходяться. Ефективні переговори відіграють ключову роль у запобіганні подальших конфліктів у майбутньому [2, с. 326–327]. Виникає логічне запитання: доцільності проведення переговорів під час війни Теоретично, відповідь позитивна (можливість обговорення територіальних спорів, компромісів та уступок, врахування можливих втрат на користь збереження більш вагомого і важливого). Ми спостерігаємо різноманіття багатосторонньої дипломатії, де, якщо у минулому

вона проводилася головним чином у формі переговорів в різних рамках, то в ХХ-ХХІ столітті багатостороння дипломатія ведеться через: міжнародні універсальні та регіональні організації: такі, як ООН, ЄС, ОБСЄ, ЛАД, які спрямовані на вирішення різних питань та конфліктів; конференції та комісії: створювані або скликані для розв'язання конкретних проблем, як приклад можна навести Паризьку конференцію з питань В'єтнаму чи Спільну комісію з урегулювання конфлікту в Південно-Західній Африці; багатосторонні зустрічі на найвищому рівні: такі, як зустрічі лідерів країн «G7»; діяльність посольств окремих держав: наприклад, посольство США у КНР разом із китайськими та японськими дипломатами активно займалося пошуком рішень проблем на Корейському півострові.

Сучасна дипломатія, також, активно використовує різноманітні механізми та форми для досягнення конструктивних результатів у вирішенні міжнародних питань навіть у ситуаціях конфлікту чи війни [3, с. 14].

Характерною особливістю сучасної дипломатії є її багатоплановість. У порівнянні з минулим, коли дипломатичні заходи переважно обмежувалися питаннями зовнішньої політики та торгівлі, сучасна дипломатія охоплює ширший спектр питань. Тепер до об'єктів обговорення та регулювання входять роззброєння, екологія, тероризм, соціальні та інші проблемні сфери, включаючи внутрішні конфлікти. Зміна порядку денного значно ускладнила вміст дипломатичних обговорень, вимагаючи від дипломатів вивчення нових, раніше невідомих сфер [10, с. 26].

Динаміка сучасного світу, спричинена глобалізацією та взаємозалежністю країн, значно перетворила функції інформаційно-комунікаційної сфери дипломатії. Розвиток засобів комунікації змінює її сутність, де, з одного боку, важливо інформування протилежної сторони про офіційну позицію, а з іншого – отримання аналогічної інформації та обмін думками. Глобальним викликом для дипломатії, не лише України, але й усього світу, стала збройна агресія РФ проти України. Очевидно, що будь-яка війна є поразкою дипломатії. Україна протистоїть не лише військовим нападам, а й

дипломатичним викликам. Оцінюючи слабкі місця української дипломатії визначено недоліки [18]: відсутність стратегічного визначення зовнішньої політики, проблеми в кадровому забезпеченні та неадекватна координація між органами влади є основними чинниками, які найбільш суттєво впливають на ефективність зовнішньої політики України. Хоча більшість опитаних також вбачає шкідливий вплив зовнішньої агресії Росії, виявляється, що значна кількість проблем пов'язана зі структурою дипломатичної служби країни.

Незважаючи на спроби росії ліквідувати українську державність, Україні та її дипломатичному колу вдалося протистояти стратегії рф і забезпечити шлях до геополітичної незалежності завдяки опору українського суспільства та мужності українських воїнів. Подоланням цих труднощів Україна вже здобула статус кандидата на вступ до Євросоюзу, що вважається важливим кроком у сучасній дипломатії. Однак це лише початок, і для протистояння російській агресії та повернення всіх українських територій дипломатам варто продовжувати розвивати союзи та партнерства з країнами світу.

Висновки до 3 розділу

Після розпаду біполярного світу Сполучені Штати встановили себе як лідера демократичного світу з найпотужнішою економікою. Проте їхня могутність значно послабилася через війни в Афганістані та Іраку, а також у зв'язку зі світовою фінансовою кризою та пандемією COVID-19. У той час Китаю вдалося в останні роки суттєво зміцнити свої позиції на міжнародній арені. Країна стрімко рухається до статусу світової супердержави, паралельно посилюючи свою політичну та воєнну потужність.

Розглядаючи розвиток політичних відносин між США та КНР у період з 2016 по 2021 рік, можна зазначити, що основою для їх формування стала політика Барака Обами щодо Китаю та Азійсько-Тихоокеанського регіону загалом. Експерти охарактеризували цю стратегію як «поворот до Азії» або «ребалансування», оскільки рівновага на азійському континенті була

порушена через стрімкий розвиток Китаю, і було необхідно відновити рівновагу.

Безумовно, стабільна та передбачувана конкуренція між Китаєм і Сполученими Штатами буде забезпечувати стабільність у світі, що є важливим для всіх народів у різних країнах, за винятком тих, які стикаються з агресією росії та інших войовничих режимів, наприклад у Білорусі, Північній Кореї, Ірані та інших регіонах.

При характеристиці відносин окремих країн Заходу з Китаєм (Польща, Румунія, Латвія та Литва) визначено, що після вторгнення РФ в Україну Польща виявила небажання вживати радикальних заходів у відносинах з Китаєм; діалог на вищому рівні продовжувався, включаючи обговорення наслідків вторгнення росії та його впливу на глобальну продовольчу безпеку та регіональну безпеку, однак війна прискорила і визначила пріоритети у пошуках нової активної ролі в регіональній безпеці, що ставить питання, пов'язані з Китаєм, на другий план у зовнішній політиці. Румунія була однією з шести країн-учасниць ініціативи «17+1», яка зменшила своє представництво на віртуальному саміті 2021 року. Цим Бухарест сигналізував про своє незадоволення тим, як виглядають майбутні перспективи співпраці регіону з Китаєм. Однак подальше відношення Румунії було відносно помірним. Країна залишається учасницею формату, але розбіжності між Бухарестом і Пекіном продовжують наростати.

Конфлікт між Литвою та Китаєм вибухнув у листопаді 2021 року і супроводжував виходи з ініціативи «17+1». Таким чином, Литва стала першою країною, яка пішла на такий радикальний крок щодо довгострокового формату співпраці з Китаєм в Центрально-Східній Європі.

У 2022 році Латвія, синхронізувавшись з Естонією, припинила свою участь у програмі регіонального співробітництва між Китаєм та країнами Центрально-Східної Європи. Разом із прецедентом Литви, це рішення також було вплинуте вторгненням росії до України та позицією Китаю в цьому питанні.

Терористичний напад в Ізраїлі збільшив ймовірність наростання широкомасштабного конфлікту на Близькому Сході. Для визначення реального впливу може знадобитися час, і це буде залежати від тривалості конфлікту, його інтенсивності і можливості поширення на інші регіональні частини.

Нинішня ситуація в міжнародній безпеці дійсно є кризовою, особливо через військову агресію РФ проти України, ескалації конфлікту на Близькому Сході. Ця агресія підірвала основи регіональної та глобальної стабільності, викликала сумніви в ефективності міждержавних безпекових організацій та режимів нерозповсюдження зброї. Геополітичне й геоекономічне протистояння між провідними країнами світу загострилося, а російсько-українська війна може бути розглянута як частина конфронтації між демократією та авторитаризмом на глобальному рівні.

В період від кінця XX до початку XXI століття дипломатія зіткнулася з численними викликами, що вплинули на її характер і функціональний простір. Серед цих викликів були: глобалізація та глокалізація; поява та функціонування нових незалежних держав; розпад колишніх політичних об'єднань та з'явлення нових незалежних країн, що змінило баланс сил та динаміку міжнародної дипломатії; ерозія Вестфальської системи національних держав; поява недержавних акторів на міжнародній арені; активне розмивання ялтинсько-потсдамської системи.

Серед найбільш актуальних завдань, які постають перед сучасною дипломатією, важливе місце займає врегулювання міжнародних конфліктів та кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження доходимо до наступних висновків.

Однією з головних геополітичних рис нового світового порядку є об'єктивний поділ держав на дві групи: привілейовані ядерні та непривілейовані неядерні, що порушує рівноправ'я у міжнародних відносинах. Виникає протиріччя між потенціалом держав, їхніми національними інтересами та бажанням дотримуватися цивілізованого міжнародного порядку.

Поступово спостерігається згортання глобалізації та утвердження тенденції регіоналізації, коли світ розділяється на макрорегіони зі своїми центрами впливу в рамках багатопольної моделі. Військово-силовий чинник поступово стає домінантою у новому світовому порядку, витіскаючи цивілізаційні та міжнародно-правові аспекти.

Протистояння демократичної таласократії та автократичної телурократії визначає першу фазу формування нового світового порядку. На фоні руйнації міжнародного правопорядку та міжнародної безпеки, ініційованої РФ, Україні доводиться відбивати не лише військові, а й дипломатичні атаки.

Здійснений ретроспективний аналіз геополітичних конфліктів дозволив виділити кілька ключових етапів та факторів. До класичних принципів геополітики належать: закон фундаментального дуалізму; закон посилення ролі фактору простору в історії людства закон синтезу суші та моря. Ці закони відображають ключові аспекти, що впливають на розвиток геополітичних відносин, враховуючи важливість простору, географії та взаємодії між сушею та морем у формуванні політичних конфліктів.

Визначено, що етнополітичні конфлікти геополітики грають значущу роль у забезпеченні територіальної експансії держав. Враховуючи невідповідність етнічних меж та територіальних кордонів, держави, такі як колишня Німеччина, а зараз росія та Китай, акцентують етнічний чинник як важливий аспект свого територіального «врегулювання».

Відзначено, що імперіалізм слід розглядати в двох взаємозв'язаних, але не тотожних контекстах: суспільна модель і модель зовнішньої політики. Згідно з методологічною тезою Алена де Бенуа, логіка імперіалізму виглядає так: ідея імперії формує суспільну модель імперії (цінності, норми, інститути), яка подальшим чином визначає імперську зовнішню політику. Таким чином, новий імперіалізм є продуктом модернізації та індустріальної революції. Британська імперія виступає як класичний приклад як суспільної моделі імперіалізму, так і неоімперіальної зовнішньої політики.

Після розпаду біполярного світу Сполучені Штати встановили себе як лідер демократичного світу з найпотужнішою економікою. Проте їхня могутність значно послабилася через війни в Афганістані та Іраці, а також у зв'язку зі світовою фінансовою кризою та пандемією COVID-19. Водночас Китаю вдалося в останні роки суттєво зміцнити свої позиції на міжнародній арені. Країна стрімко рухається до статусу світової супердержави, паралельно посилюючи свою політичну, економічну та воєнну потужність.

Безумовно, стабільна та передбачувана конкуренція між Китаєм і Сполученими Штатами буде забезпечувати стабільність у світі, що є важливим для всіх народів у різних країнах, за винятком тих, які стикаються з агресією росії та інших войовничих режимів, наприклад у Білорусі, Північній Кореї, Ірані та інших регіонах.

Крім того, хоча Китай критикує заходи санкцій, він фактично слідує антиросійським обмеженням, які запроваджені заходами західних країн. Багато великих державних корпорацій, компаній і банків в Китаї дотримуються цих обмежень. Повернення конкуренції зі Сполученими Штатами на цивілізований рівень змусить Китай більш ретельно дотримуватися санкцій проти росії. Одночасно ескалація відносин зі США може знизити поріг відчуття ризиків для Китаю і підштовхнути Пекін до більш активної підтримки Москви.

Початок XXI століття характеризується складними трансформаційними процесами, спричиненими викликами глобалізації, активізацією етнічних і

релігійних факторів, кардинальними змінами в міжнародному середовищі та системі безпеки. Військово-політична обстановка в світі за останні роки отримала якісно нові риси і продовжує швидко змінюватися, формуючись під впливом потужних і швидкозмінних процесів, які розгортаються у сфері міжнародних відносин. Військово-силовий чинник, який все більше привертає увагу в геополітичних конфігураціях нового світового порядку та деякими вченими та політиками вважається вирішальним, насправді характеризується нездатністю розвивати власні м'які сили

Сучасні міжнародні відносини можуть розглядатися як протистояння кількох імперських моделей: постімперської (ліберальний імперіалізм США та ЄС), неотрадиційної (росія) та гетерогенної (Китай). Серед цих моделей лише російська модель характеризується як небезпечна. Певні прояви цієї загрозовості включають ірраціональність, низький рівень передбачуваності у поведінці, ситуативність, схильність до авантюристичності, надмірну роль особистісного фактору та деструктивність у відносинах із світовим порядком, включаючи відсутність системної альтернативи.

У зусиллях України забезпечити безпеку умови російської агресії, виникає необхідність створення конкретного механізму колективної безпеки з країнами НАТО та іншими партнерами. При цьому виникає питання щодо оцінки потенційної здатності та способів ліберально-демократичних держав протистояти цим загрозам, особливо в умовах міжнародного тероризму, що має на меті знищення євроатлантичної цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арон Р. Мир і війна між націями. Київ : Юніверс, 2000. 688 с.
2. Асірян С.Р., Горлова О. Ю. Міжнародний спір і мирні засоби його вирішення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 325–328.
3. Банчук-Петросова О. В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 5. С. 9–21.
4. Боярська О. А., Поплавський О. О. Цивілізаційна парадигма С. Гантингтона та сучасна «лінія розлому» України. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 79. С. 301–311. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2015_79_31.
5. Буричко З. О. Ліберальна держава і громадянське суспільство як механізми узгодження ідентичностей та регулювання політичних і соціальних відносин. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили Сер.: Політологія*. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 27-31. URL: http://nbuv.gov.ua/ujrh/npchdupl_2011_155_143_7
6. Вегеш М. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія» / М. Вегеш, М. Палінчак, В. Петрінко. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
7. «Воїн-вовк» і Україна. Які ризики може становити співпраця з КНР для відносин із ЄС, США та НАТО? *Центр «Нова Європа»*, 2020. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/kytaj/>
8. Геополітика : підручник / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Охримов. Київ : МАУП, 2004. 296 с.
9. Геополітика Холодної війни. URL: <https://studies.in.ua/geopolitika/1286-geopoltika-holodnoyi-vyni.html>
10. Гуменюк Б. Дипломатія доби глобалізації: нові виклики та завдання. *Світогляд*. 2009. № 1. С. 23–33.
11. Дашевська О. Новий світовий порядок: теоретичні концепції. *European political and law discourse*. 2015. Vol. 2. С. 59-64.

12. Держсекретар США Блінкен озвучив ключові зовнішньополітичні пріоритети адміністрації Байдена. *Zn.ua*. 04.03.2021. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/derzhsekretar-sshablinken-ozvuchiv-kljuchovi-zovnishnopolitichni-prioriteti-administratsiji-bajdena.html>

13. Дипломати США та Китаю провели перші після приходу адміністрації Байдена очні переговори. *Радіо Свобода*. 19.03.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dyplomaty-ssha-kytaju-perehovory/31158933.html>

14. Дністрянський М. С. Геополітика : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.

15. Еволюція зарубіжної геополітичної думки. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32236/1/%D0%95%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%B8.pdf>

16. Ерман Г. Нова холодна війна вже почалася». Чи змусять Китай заплатити за пандемію? *BBC News Україна*. 09.05.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52560799>

17. Желіховський С. Значення дипломатії для людської цивілізації: ретроспектива і сучасність. URL: <https://economistua.com/znachennya-diplomatiyi-dlya-lyudskoyi-tsivilizatsiyi-retrospektiva-isuchasnist/>

18. Киридон А. М. Дипломатія: простір функціонування в умовах викликів ХХІ ст. *Дипломатія в міжнародних відносинах : ретроспекція і сучасність* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р. Київ : НАУ, 2023. С. 41-45.

19. Ковальчук С. Жорсткий діалог з Пекіном: як Байден змінює відносини США та Китаю. *Українська правда*. 31.03.2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/31/7121547/>
20. Козьмініх А.В. Інформаційна політика в умовах демократичного транзиту. *Політичне життя*. 2020. № 3. С. 51-57.
21. Кондратенко О. Ю. Класична та сучасна геополітика: ретроспективний аналіз. *International relations, part "POLITICAL SCIENCES"*. 2015. No. 9. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2645/2351
22. Конфлікт на Близькому Сході створює нові ризики для світової економіки – Reuters. URL: <https://unn.ua/news/konflikt-na-blizkomu-skhodi-stvoryuye-novi-riziki-dlya-svitovoyi-ekonomiki-reuters>
23. Концепція «морської сили» А. Мехена та її практична реалізація США. URL: <https://studies.in.ua/shpora-geopolitika/2399-22-koncepcya-morskoyi-sili-a-mehena.html>
24. Корнат Л. Політичні відносини США та КНР упродовж 2016-2021 років. *Вісник Львівського університету*. 2022. Вип. 44. С. 194–202. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/44_2022/24.pdf
25. Крупнов Ю. Почему либеральная империя в России не получится?. URL: www.kroupnov.ru/5/215_1.shtml
26. Купер Р. Розбрат між народами. Порядок і хаос у ХХІ столітті : пер. з англ. Київ : Коледж,. 2010. 239 с.
27. Лікарчук Д. Роль міжнародних організацій у врегулюванні міжнародних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 5. С. 35–44.
28. Лікарчук Н. В., Лікарчук Д. С., Шевель І. П. (2021). Основні аспекти етнічних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021. № 7. С. 39–54. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.7.2021.233220>

29. Неоімперіалізм: загрозливість порожнечі. URL: <https://institutedd.org/blog/posts/neoimperializm-zagrozlivist-porozneci>
30. Огірко Р. С. Ідея “ліберальної імперії” і криза ліберальної держави: безпековий контекст. *Право*. 2017. Вип. 32. С. 16-24. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24312/Ohirko.pdf?sequence=1>
31. Основні концепції англо-американської сучасної геополітики. URL: http://ni.biz.ua/2/2_8/2_80507_osnovnie-kontseptsii-anglo-amerikanskoy-sovremennoy-geopolitiki.html
32. Павлюк О. Трамп звинуватив ВООЗ у «китаєцентризмі» і пригрозив призупинити її фінансування. Там це заперечують. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/trampzvinuvativ-vooz-u-kitayecentrizmi-i-prigroziv-prizupiniti-yiyi-finansuvannya-tam-cezaperechuyut>
33. Палагусинець Р. В. Механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складова державного управління: теорія і практика: монографія. Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2020. 432 с.
34. Рябов С. Г. Політологія: словник понять і термінів. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Видавничий дім “КМ Академія”, 2001. 256 с.
35. Сидоренко В. Стабілізація відносин: як Китай і США створюють новий формат цивілізованої конкуренції. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3740075-stabilizacia-vidnosin-ak-kitaj-i-ssa-stvoruut-novij-format-civilizovanoi-konkurencii.html>
36. Ситник Г. П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку : курс лекцій. Київ : ТОВ «САК Лтд.», 2023. 103 с.
37. Сутула О. А. Сутність класичних та сучасних геополітичних концепцій: загальна характеристика. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 33. С. 121-126.
38. Тараненко А. Трансформація системи міжнародної безпеки і подальша роль України. *Аналітичний центр ADASTRA*. 09.05.1990. URL:

<https://adastra.org.ua/blog/transformaciya-sistemi-mizhnarodnoyi-bezpeki-i-podalsha-rol-ukrayini>

39. Фесенко М. В. Проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах нестационарності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 120. Ч. 1. С. 113-126.

40. After Russia's Ukraine Invasion, Sharp Focus On Calls For UN Reform. URL: <https://www.ndtv.com/world-news/russia-ukraine-war-after-russias-ukraine-invasion-sharp-focus-on-calls-for-un-reform-2874814>

41. Building a policy towards China in Central and Eastern Europe Cases of Poland, Romania, Lithuania and Latvia. Lessons from Chinese-Ukrainian Relations. URL:

https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/china_europe_policy_icps.pdf

42. Ciccone A. Economic Shocks and Civil Conflict: A Comment. *American Economic Journal: Applied Economics*. 2011. Vol. 3. No. 4. P. 215–227. DOI: [10.1257/app.3.4.215].

43. Collini F., Giesen C., Glüsing J., Koelbl S., Topçu Ö., Zand B. Middle East Conflict Tests the Postwar World Order. *Spiegel international*. 31.10.2023. URL: <https://www.spiegel.de/international/world/deepening-fault-lines-middle-east-conflict-tests-the-postwar-world-order-a-c0561eff-792a-4fa2-a22d-d2aa99e6f37c>

44. Esteban J., Debraj R. A Model of Ethnic Conict. *Journal of the European Economic Association*. 2011. Vol. 9. No. 3. P. 496–521. DOI: 10.1111/j.1542- 4774.2010.01016.x.

45. Gilpin R. G. War and Change in International Politics. Cambridge : Cambridge University Press. 1994. 272 p

46. Haass R. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U. S. Dominance. *Foreign Affairs*. 2008. May-June. URL: <http://www.foreignaffairs.org/20080501faessav87304>

47. Haushofer Karl – Why Geopolitik?. The Geopolitics Reader / G. Toal, S. Dalby, P. Routledge. London–New-York : Routledge, 1998.346 p.

48. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order After Major Wars. Princeton, N. J., 2001. 293 p.
49. Kormych L., Zavgorodnia, Yu. The Concept of Modern Political Confrontation in Cyber Space. *Journal of Cybersecurity*. 2023. МІШУО 9 (1). URL: <https://doi.org/10.1093/cybsec/tyad017>
50. Olzak S., Nagel J. Introduction. Competitive Ethnic Relations: An Overview. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Competitive_Ethnic_Relations.html?id=qKi4AAAAIAAJ&redir_esc=y
51. O'Tuathail G. Critical Geopolitics. The politics of writing global space. London: Routledge, 1996. 250 p.
52. Russia's War in Ukraine and the Future of Global Security. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/russia-s-war-in-ukraine-and-the-future-of-global-security/>
53. Schlee G. Taking sides and constructing identities: reflections on conflict theory. *Journal of the Royal Anthropological Institute*. 2004. Vol. 10. No. 1. P. 135–156.
54. Spycman N. America's Strategy in World Politics. URL: https://books.google.com.ua/books/about/America_s_Strategy_in_World_Politics.html?id=_V0qAAAAAYAAJ&redir_esc=y
55. Steinmetz G. Geopolitics. URL: <http://www-personal.umich.edu/~geostein/docs/Steinmetz%202012%20Geopolitics%20for%20Ritzer.pdf>
56. Tesche B. Geopolitics. *Historical materialism*. 2006. Vol. 14. № 1. P. 327–335.
57. U.S. President, 2010. National Security Strategy. URL: <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2010.pdf>
58. Ukraine, the UN and history's greatest broken promise. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61021862>

59. Zavhorodnia Yu., Povylys V., Kozminykh A., Mamontova E. Information Policy of the State in the Context of Growing Cyber Threats. *Pakistan Journal of Criminology*. January-March 2023. Vol. 15. No. 1. P. 111 – 124. URL: <https://www.pjcriminology.com/wp-content/uploads/2023/07/8.-Yuliia.-Final-Paper.pdf>